

NOU

Norges offentlige utredninger **2007: 6**

Formål for framtida

Formål for barnehagen og opplæringen

Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 2. juni 2006.
Avgitt til Kunnskapsdepartementet 8. juni 2007.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-0921-2

Lobo Media AS

Til Kunnskapsdepartementet

Regjeringen oppnevnte ved kongelig resolusjon av 2. juni 2006 et utvalg for gjennomgang av formålet med opplæringen og formål for barnehagen.

Utvalget avgir med dette sin innstilling.

Oslo 8. juni 2007

Inga Bostad
leder

Eva Baumann

Erling Birkedal

Tove Bull

Helga Haugland Byfuglien

Akhtar Chaudhry

Dag Hareide

Anders Hornslien

Ellen Inga O. Hætta

Kristin Mile

Tore Renberg

Snorre Serigstad
Valen

Kamil Øzerk

Henriette Sinding
Aasen

Hanna Marit Jahr
Sekretariatsleder

Lars Gudmundson

Elisabeth Løvaas

Camilla Schie

Eva M. Sibbern

Arild Thorbjørnsen

Liv Vågslid

Mot nye mål for barnehagen og opplæringen

Utvalget har nå klart å komme fram til konsensus om formål for barnehagen og formål med opplæringen. Vi har strevd – og det har ikke vært lett. Utvalget har vært et minisamfunn som har diskutert seg fram til forslag vi mener det bør være gjenklang for i det store samfunnet. Selv om vi har ulikt ståsted og divergerende interesser, ja nettopp fordi vi er ulike, så har konsensus vært viktig for oss. Konsensus innebærer at de fleste er enige om det meste, og ikke at alle er enige i alt. Det er et godt utgangspunkt for dialog i et mangfoldig fellesskap.

Vi har hatt ulike prinsipielle utgangspunkt i denne prosessen, men vi har vært raus nok til å bevege oss noe fra det prinsipielle for å komme fram til formål som kan virke mest mulig samlende. Vi har forsøkt å ivareta egne interesser, men også å se sammenhenger og helhet i forhold mellom individ og samfunn, utdanning og dannelse, mangfold og likeverd, framtid og tradisjon. Vi har valgt å synliggjøre primærstandpunkter i innstillingen, nettopp for å vise at med vilje og evne til dialog og kompromiss kan man finne fram til samlende løsninger som anerkjenner uenighet innenfor rammen av en konsensus. Dette gir etter min mening utvalgets forslag styrket legitimitet og troverdighet.

En modernisering av formålene med barnehagen og opplæringen innebærer å ta på alvor utfordringer og muligheter et moderne samfunn står overfor når det gjelder mangfold og pluralitet. Skal formålene gjenspeile mangfoldet i det norske samfunn, må respekt for uenighet og vilje til kompromiss forenes. Det er viktig å erkjenne at det er ulike syn på spørsmål knyttet til verdier, identitet, kultur, tro og livssyn. Slik er det i samfunnet, og slik har det vært i utvalget. I samfunn der mennesker med ulike religiøse, livssynsmessige, kulturelle og politiske anskuelser skal leve sammen, er det nødvendig med evne, mot og vilje til dialog – også om vanskelige og følsomme spørsmål knyttet til verdier og religion, kultur og identitet.

Samtidig vil vi understreke at formålsparafene inneholder langt mer enn bare verdier. Vi mener det er uheldig at opplæringslovens formålsparaf primært er kjent som «den kristne formålsparafen» og at nær sagt all diskusjon om formålet dreier seg om ordet «kristen». Vi håper at utvalgets forslag bidrar til å dreie debatten om formålsparafene mer i retning av hva samfunnet vil med viktige samfunnsinstitusjoner som barnehage, skole og lærebedrift, og hva vi vil at våre barn skal få av omsorg, læring og erfaringer på veien mot voksenlivet.

Vi har opplevd stort engasjement og fått mange gode råd i løpet av dette arbeidet som nå har vart i henimot et år. Det har vært inspirerende, alvorlig og gledelig å få lede en slik prosess. Det er mitt håp at når vi har klart å komme fram til konsensus om en så viktig lovtekst, så vil også prosessen i etterkant kunne lede fram til et samlende resultat.

Inga Bostad

Utvalgsleder

Innhold

Del I	Utvalgets forslag, begrunnelser, mandat og arbeid	11	2.7.3	Institusjon	29
			2.7.4	Private barnehager	30
			2.8	Særskilt om opplæringen	30
1	Utvalgets forslag	13	2.8.1	Samfunn	30
			2.8.2	Individ	31
2	Begrunnelser for utvalgets forslag til formål for barnehagen og formål med opplæringen	15	2.8.3	Institusjon	32
			2.8.4	Samarbeid med hjemmet	33
2.1	Innledning	15	2.9	Konsensusforslaget i henhold til Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30	34
2.2	Om kapitlets innhold og organisering	15	2.10	Økonomiske og administrative konsekvenser av utvalgets forslag ...	34
2.3	Gjeldende formålsparagrafer i barnehageloven og opplæringsloven	16	2.10.1	Administrative konsekvenser	34
2.4	Sentrale utviklingstrekk av betydning for utvalgets arbeid	16	2.10.2	Økonomiske konsekvenser	34
2.4.1	Utviklingen i samfunnet	16			
2.4.2	Utviklingen i barnehagen	17	3	Utvalgets mandat, sammensetning og arbeid	35
2.4.3	Utviklingen i utdanningssystemet	17	3.1	Utvalgets mandat og utvalgets forståelse av mandatet	35
2.4.4	Det kristne verdigrunnlaget	17	3.1.1	Utvalgets forståelse av mandatet	37
2.4.5	Menneskerettighetene	18	3.2	Utvalgets sammensetning:	37
2.4.6	Norge i et internasjonalt perspektiv .	19	3.3	Utvalgets arbeid og arbeidsform	37
2.4.7	Tilbakemeldinger, råd og innspill til utvalget	19	3.4	Utvalgets kontakt med enkeltpersoner og organisasjoner september 2006-januar 2007	39
2.5	Et samlende formål – fra primærstandpunkt til konsensus	21	3.5	Debatt om konkrete forslag til formålsformuleringer – februar 2007	40
2.5.1	En pragmatisk og konkret tilnærming	21	3.6	Reaksjoner på de framlagte utkastene til formål med opplæringen og for barnehagen	40
2.5.2	Formållets funksjon og forhold til øvrige styringsdokumenter	21	3.7	Parallele prosesser av betydning for utvalgets arbeid	41
2.5.3	Et begrenset rom for tolkning	22	3.7.1	NOU 2006: 2 Staten og Den norske kirke	41
2.5.4	Mangfold, dialog og konsensus	22	3.7.2	Sak brakt inn for Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg	41
2.5.5	Utvalgets prosess mot konsensus	22			
2.5.6	Primærstandpunkt fra utvalgsmedlemmene Baumann, Chaudhry, Hornslien, Mile, Renberg, Sinding Aasen, Valen og Øzerk	23	Del II	Utdypende beskrivelser	43
2.5.7	Primærstandpunkt fra utvalgsmedlemmene Birkedal, Byfuglien og Hætta	24	4	Samfunnsutviklingen	45
2.5.8	Primærstandpunkt fra utvalgsmedlemmene Bostad, Bull og Hareide	25	4.1	Formållets kontekst	45
2.6	Utvalgets konsensusforslag til formål for barnehagen og formål med opplæringen	25	4.2	En mer sammensatt befolkning og færre unge	45
2.6.1	Utvalgets forslag	25	4.3	Større mangfold i religion og livssyn	45
2.6.2	Oppbygning av formålene for barnehagen og opplæringen	25	4.4	Nye familiemønstre	47
2.6.3	Verdigrunnlaget i formålene for barnehagen og opplæringen	26	4.5	Kunnskapssamfunnet og livslang læring	47
2.7	Særskilt om barnehagen	27	4.6	Et kompetansebasert arbeidsliv	49
2.7.1	Samfunn	27			
2.7.2	Individ	28			

4.7	Miljøutfordringen	50	8.3	Diskrimineringsloven	79
4.8	Medier og teknologi – den globale utfordringen	51	8.4	Formålsbestemmelsene i opplæringsloven og barnehageloven	79
4.9	Sosialisering og identitetsdanning ...	52	8.4.1	Opplæringslovens formålsbestemmelse	79
4.10	Barn og unges organiserte fritid	52	8.4.2	Barnehagelovens formålsbestemmelse	80
4.11	Jenter og gutter i skolen – tilpasning eller opprør?	53	8.4.3	Særlig om KRL-faget og fritaksretten	81
4.12	Utvalgets vurdering	54	8.5	Høyesteretts avgjørelse i RT. 2001 s. 1006 (KRL-saken)	81
5	Utviklingen av barnehagen	55	8.6	Den europeiske menneskerettskonvensjon	83
5.1	Innledning	55	8.7	FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter	84
5.2	Lov om barnehager av 1975	55	8.8	Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter	85
5.3	Lov om barnehager av 1983	56	8.9	Konvensjonen om barnets rettigheter	85
5.4	Lov om barnehager 1995	57	8.10	UNESCO-konvensjonen mot diskriminering i undervisningen	86
5.5	Lov om barnehager av 2005	57	8.11	Utvalgets vurderinger	87
5.6	Utviklingen etter 2005	59	8.11.1	Innledning	87
5.7	Utvalgets vurdering	59	8.11.2	Kommentarer til formålsbestemmelsene i opplæringsloven og barnehageloven	87
6	Endringer i utdanningssystemet .	61	8.11.3	Særlig om formålsbestemmelsen for videregående opplæring	88
6.1	Innledning	61	8.11.4	Kristne grunnverdier og forbudet mot diskriminering	89
6.2	Grunnskolen 1945–1990	61	8.11.5	Oppsummering	89
6.3	Videregående opplæring 1945-1990	63	9	Opplæringens og barnehagens formål i de nordiske landene. Forholdet mellom opplæring og religion i andre europeiske land .	90
6.4	Grunnskole og videregående opplæring 1990-2006	65	9.1	Noen trekk ved den norske formålsparagrafen for opplæringen sett i lys av formålsparagrafene i de øvrige nordiske landene	90
6.5	Private skoler – frittstående skoler ..	68	9.1.1	Verdigrunnlag	90
6.6	Utvalgets vurdering	69	9.1.2	Innhold	90
7	Det kristne verdigrunnlaget	70	9.1.3	Oppbygning	91
7.1	Innledning	70	9.2	Formålet for barnehagen i de nordiske landene	91
7.2	Omtale av formålsformuleringer knyttet til det kristne verdigrunnlaget i nyere offentlige utredninger, uttalelse fra FNs menneskerettskomité og stortingsdokumenter	70	9.2.1	Innledning	91
7.2.1	Barnehagen	70	9.2.2	Sverige	91
7.2.2	Grunnopplæringen	71	9.2.3	Danmark	91
7.3	Tidligere og gjeldende formuleringer i formål for barnehagen og opplæringen	73	9.2.4	Finland	92
7.4	Tidligere og gjeldende omtale i rammeplaner for barnehagen og læreplanverk og i læreplaner for grunnskolen og videregående opplæring	73	9.2.5	Island	92
7.4.1	Barnehagen	74	9.3	Religionsopplæring i de nordiske landene	92
7.4.2	Grunnopplæringen	75	9.3.1	Norge	92
7.5	Utvalgets vurdering	77	9.3.2	Danmark	92
8	Formålsparagrafene og forholdet til internasjonale menneskerettigheter	78	9.3.3	Sverige	92
8.1	Innledning	78			
8.2	Bestemmelser i Grunnloven	79			

9.3.4	Finland	93
9.4	Formålsparagrafen og forholdet mellom opplæring og religion i andre europeiske land	93
9.5	Verdispørsmålet i Den europeiske union	95
9.6	Utvalgets vurderinger	95

Vedlegg

1	Bostadutvalgets utkast til formål med opplæringen og formål for barnehagen – synspunkter på utkastene	97
2	Bostadutvalgets kontakt med ulike organisasjoner, institusjoner og interessegrupper	99

Litteraturliste	101
------------------------------	-----

Del I
Utvalgets forslag, begrunnelser, mandat
og arbeid

Kapittel 1 Utvalgets forslag

Boks 1.1 Barnehageloven § 1/Mánáidgárdelága § 1

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal bygge på respekt for menneskeverdet, på åndsfrihet, nestekjærlighet, likeverd og solidaritet, slik disse grunnleggende verdiene kommer til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religioner og livssyn, og slik de er forankret i menneskerettighetene.

Barna skal få utfolde skaperglede, undring og utforskertrang. De skal lære å ta vare på naturen og hverandre. Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger.

Barnehagen skal møte barna med tillit og respekt, og anerkjenne barndommens egenverdi. Den skal bidra til trivsel og glede i lek og læring, og være et utfordrende og trygt sted for fellesskap og vennskap. Barnehagen skal fremme likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

Mánáidgárdi galgá ovttasbarggus ja ovttasráðiid ruovttuin áimmahuššat máná dárbbuid stoahkama ja fuolahusa hárrái, ja ovddidit oahppama ja olmmo in hábmema, mii galgá leat buotbealálaš ovdáneami vuodđun. Mánáidgárdi galgá vuodđuduvvot olmmošárvvu, vuoigafriidavuoda, váibmoládisvuoda, ovtaárvosávuoda ja solidáritehta ala, nu movt dát vuodđoárvvut bohtet ovdan kristtalaš ja humanistalaš árbevieruin, iešgudet oskkuin ja eallinoainnuin, ja nu go dat leat nannejuvvon olmmošvuoigatvuodaid julggaštusain.

Mánát galget movttain beassat hutkat, imaštallat ja didoštít. Sii galget oahppat luonddu ja guđetguimmiideaset váras atnit. Mánát galget ovdánahttit vuđolaš máhtuid ja gálggaid. Sis galgá agi ja eavttuid mielde leat mielváikkuhanvuoigatvuohta.

Mánáidgárdi galgá mánáid vuostaiváldit luohtámušain ja árvvus atnimiin, ja doahttalit mánnávuoda iešárvvu. Dat galgá lágidit stoahkama ja oahppama suohtasin ja illun, ja leat hástaleaddji ja oadjebas báikin gos oktavuohta ja ustítvuohta leat guovddá is. Mánáidgárdi galgá ovddidit ovttadássašvuoda ja vuosttaldit buotlágán vealahemiid.

Boks 1.2 Opplæringsloven § 1-2/Oahpahuslága § 1-2

Opplæringa i skole og lærebedrift skal opne dører mot verda og framtida og gi elevane historisk og kulturell innsikt. Ho skal byggje på respekt for menneskeverdet, på åndsfridom, nestekjærleik, likeverd og solidaritet, slik desse grunnleggjande verdiane kjem til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religionar og livssyn, og slik dei er forankra i menneskerettane. Opplæringa skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.

Elevane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrøng. Elevane skal lære å tenkje kritisk, handle etisk og ta økologisk ansvar. Dei skal ha medansvar og høve til medverknad.

Skolen og lærebedrifta skal møte elevane med tillit og krav, og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeidast.

Skolen skal samarbeide med heimen.

Skuvllas ja oahppoásahusas galgá oahpahus rahpat uvssaid máilbmái ja boahpteáigái ja addit ohppiide historjjálaš ja kultuvrralaš ipmárdusa. Oahpahus galgá vuodduuvvot olmmošárvvu, vuogafriidavuoda, váibmoládisvuoda, ovttárvosašvuoda ja solidáritehta ala, nu movt dát vuoddoárvvut bohtet ovdan kristtalaš ja humanistalaš árbevieruin, iešgudet oskkuin ja eallinoainnuin, ja nu go dat leat nannejuvvon olmmošvuoigatvuodaid julggaštusain. Oahpahus galgá ovddidit demokratiija, ovttadássásašvuoda ja dieđalaš jurddašuvuogi.

Oahppit galget ovdánahttit máhtu, gelbbolašvuoda ja guottuid maid bokte sáhttet hálddašit ie aset eallima ja sáhttit searvat bargoeallimii ja servodaga oktavuodaide. Sii galget movttain beassat hutkat, imaštallat ja didoštít. Oahppit galget oahppat jurddašit kritihkalaat, doaibmat ehtalaat ja váldit ekologalaš ovddasvástádusa. Sis galgá leat mieldeovddasvástádus ja mielváikkuhan-vuoigatvuohta.

Skuvla ja oahppoásahus galget ohppiid vuostáiváldit luohttámušain ja gáibádusaiguin, ja addit sidjiide hástalusaid mat hábmejit olbmo ja ovddidit oahppanhálu. Buotlágán vealaheapmi galgá vuosttalduvvot.

Skuvla galgá ovttasbargat ruovttuiguin.

Kapittel 2

Begrunnelser for utvalgets forslag til formål for barnehagen og formål med opplæringen

2.1 Innledning

I henhold til mandatet skal utvalget analysere og vurdere de ulike delene av formålet med opplæringen og formål for barnehagen med særlig vekt på samfunnets utvikling med økt internasjonalisering og mangfold, formuleringene knyttet til det kristne verdigrunnlaget og endringene i utdanningssystemet. På denne bakgrunnen skal utvalget fremme forslag til formål med opplæringen og formål for barnehagen.

Formålsparagrafen i opplæringsloven har lenge vært omdiskutert, først og fremst på grunn av bestemmelsen om grunnskolen som sier at *grunnskolen skal i samarbeid og forståing med heimen hjelpe til med å gi elevane ei kristen og moralsk oppseding*. Bestemmelsen som gjelder for videregående opplæringen, har vært mindre omstridt. Barnehagelovens formålsparagraf har også vært omdiskutert, først og fremst på grunn av formuleringen: *Barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier*.

Historisk har formålsparagrafene gjennomgått endringer, men det har primært vært i ordlyden og ved tilføyelser av nye momenter. De prinsipielle sidene ved formålene har i liten grad vært vurdert av offentlige utvalg. Et unntak var Verdikommisjonen, som i 2000 organiserte en religions- og livssynsdialog sammen med Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. Samarbeidet resulterte i en rapport der formålet ble drøftet og foreslått endret.¹ Opplæringslovutvalget, som skulle vurdere hensiktsmessigheten av å samle opplæringslovene i en felles lov som dekket nivåene til og med videregående opplæring, hadde ikke vurdering av formålsbestemmelsene som del av sitt mandat. Dermed ble det ikke foretatt en prinsipiell gjennomgang av formålsparagrafens ordlyd og innhold ved utarbeidelsen av opplæringsloven i 1998. Kvalitetsutvalget (2001), som skulle fremme forslag til

tiltak for økt kvalitet i grunnskolen og videregående opplæring, pekte på behovet for en debatt om ordlyden i formålsparagrafen, men foreslo ingen endringer.

Det ble heller ikke foreslått endringer i formålsparagrafen på bakgrunn av kritikk som framkom ved evalueringen av faget kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering (KRL) i 2000, eller som konsekvens av kritikk fra FN's menneskerettskomité mot KRL-faget i 2004.² Ved begge tilfeller viste Utdannings- og forskningsdepartementet til at om formålsparagrafen skulle tas opp til nærmere vurdering, måtte det være i en annen og bredere sammenheng enn bare i forhold til KRL-faget.

Utvalgets mandat viser til nettopp en slik bredere sammenheng, og gir for første gang et offentlig utvalg anledning til å gjennomgå hele formålet med opplæringen og for barnehagen i den hensikt å foreslå konkrete endringer.

2.2 Om kapitlets innhold og organisering

I dette kapitlet presenteres vurderinger og begrunnelser for utvalgets forslag til formål for barnehagen og opplæringen. Utvalgets mandat legger opp til at formålene for barnehagen og opplæringen skal sees i sammenheng. Utvalget har derfor valgt å ha en felles framstilling av vurderinger og begrunnelser så langt som mulig. Det betyr at hele kapittel 2 fram til 2.7 Særskilt om barnehagen og 2.8 Særskilt om opplæringen, er felles for barnehage, skole og lærebedrift. Det framkommer likevel tydelig i teksten når utvalget diskuterer barnehagen, og når utvalget diskuterer opplæringen.

Første del av kapittel 2 er en gjennomgang av de områdene som mandatet definerer som særlig viktige, samt andre områder utvalget vil framheve. En grundigere gjennomgang og analyse av hvert av disse områdene finnes i kapittel 4 – 9 i innstillingen.

¹ Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn: *Rapport fra skolegruppa – Dialog om tro og livssyn i Norge*, Oslo, 2000. Rapporten inneholdt også et forslag til ny formålsparagraf.

² Se kap. 7, og kap. 8.

gens del II. Utvalget ser disse kapitlene som både grunnlag for analyse av gjeldende formål og bakgrunn for endring av formålparagrafene.

Videre i kapitlet synliggjøres utvalgets arbeidsprosess. Utvalget ønsker å vise til medlemmenes ulike prinsipielle utgangspunkt for arbeidet, og synliggjøre hvordan og hvorfor utvalget likevel kan samles om konsensusforslag til nye formålsparagrafer.

Siste del av kapitlet presenterer formålene med begrunnelser for de ulike leddene. På to områder er formålet for barnehagen og formålet med opplæringen like – det gjelder oppbygning og formulering av verdigrunnlaget. Disse to områdene er gitt en felles redegjørelse. Deretter begrunner utvalget formålene hver for seg.

2.3 Gjeldende formålsparagrafer i barnehageloven og opplæringsloven

Barnehageloven § 1. *Formål*

Barnehagen skal gi barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem.

Barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier.

Eiere av private barnehager kan i vedtektene bestemme at andre ledd ikke skal gjelde.

Private barnehager og barnehager drevet av menigheter innen Den norske kirke kan i vedtektene fastsette særlige bestemmelser om livssynsformål.

Opplæringslova § 1-2. *Formålet med opplæringa*

Grunnskolen skal i samarbeid og forståing med heimen hjelpe til med å gi elevane ei kristen og moralsk oppseding, utvikle evnene og føresetnadene deira, åndeleg og kroppsleg, og gi dei god allmennkunnskap, slik at dei kan bli gagnlege og sjølvstendige menneske i heim og samfunn.

Den vidaregåande opplæringa skal ta sikte på å utvikle dugleik, forståing og ansvar i forhold til fag, yrke og samfunn, og hjelpe elevane, lærlingane og lære kandidatane i deira personlege utvikling. Den vidaregåande opplæringa skal vere med på å utvide kjennskapen til og forståinga av dei kristne og humanistiske grunnverdiane, den nasjonale kulturarven vår, dei demokratiske ideane og den vitskaplege tenkjemåten og arbeidsmåten.

Opplæringa i grunnskolen og den vidaregåande opplæringa skal fremje menneskeleg likeverd og likestilling, åndsfridom og toleranse, økologisk forståing og internasjonalt medansvar.

Opplæringa skal leggje eit grunnlag for vidare utdanning og for livslang læring og støtte opp under eit felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag og eit høgt kompetansenivå i folket.

Opplæringa skal tilpassast evnene og føresetnadene hjå den enkelte eleven, lærlingen og lære kandidatane. Det skal leggast vekt på å skape gode samarbeidsformer mellom lærarar og elevar, mellom lærlingar, lære kandidatane og bedrifter, mellom skole og heim, og mellom skole og arbeidsliv. Alle som er knytte til skolen eller til lærebedriftene, skal arbeide for å hindre at elevar, lærlingar og lære kandidatane kjem til skade eller blir utsette for krenkjande ord eller handlingar.

2.4 Sentrale utviklingstrekk av betydning for utvalgets arbeid

2.4.1 Utviklingen i samfunnet

Det har skjedd gjennomgripende endringer i det norske samfunnet siden begynnelsen av 1970-årene. På mange måter er økt pluralisme et stikkord. Demografiske endringer har ført til større kulturelt, religiøst og etnisk mangfold. Det norske «vi» er blitt større og mindre homogent. Samfunnet påvirkes av økt globalisering på mange områder, og en informasjons- og kommunikasjonsteknologi i rivende utvikling påvirker hverdags- og arbeidsliv stadig mer.

Det har foregått en utdanningsrevolusjon i Norge. De aller fleste begynner i videregående opplæring, og antallet som tar høyere utdanning er stadig økende. Arbeidslivet er mer kompetansebasert og internasjonalt. Økonomisk velstand omfatter en økende del av befolkningen, og forbruket vokser. Det samme gjør presset på natur og miljø, sammen med ny kunnskap om konsekvensene av dette. For mange er barndom og ungdomstid blitt forlenget sammenliknet med tidligere generasjoner, og samfunnet både rommer og aksepterer større variasjoner i samlivs- og familierformer.

Utvalget mener at formålene må gjenspeile samfunnsutviklingen på en slik måte at barnehage, skole og lærebedrift ikke bare skal påvirkes av det som skjer, men selv kan være med på å påvirke livsvilkår og samfunnsutvikling både i og utenfor Norge. For å møte noen av utfordringene i et postin-

dustrielt samfunns- og yrkesliv, er utdanningens rolle blitt vektlagt stadig sterkere. Behovet for å utvikle bred kompetanse og å legge et tidlig grunnlag for livslang læring blir bekreftet av forskning og er manifestert i styringsdokumenter for barnehagen og grunnsopplæringen. Utvalget mener det er naturlig at dette også gjenspeiles i formålsparagrafene.

Se kap. 4 for en grundigere gjennomgang av samfunnsutviklingen.

2.4.2 Utviklingen i barnehagen

Fra opprinnelig å være et tilbud til de få er barnehagen nå i ferd med å bli et tilbud til alle barn i alderen ett til og med fem år. Det er bred politisk enighet om at staten skal stimulere til utbygging av barnehager og bidra til å redusere prisen på barnehagetilbudene. Fra de første barnehagene ble etablert og til i dag har det vært både offentlige og private barnehager, men utviklingen de siste årene viser at andelen private barnehager er sterkt økende.

Barnehagen er en relativt ung institusjon i Norge. Opprinnelig ble barnehager begrunnet ut fra et behov for å forebygge sosiale problemer og for å få kvinnelig arbeidskraft i yrkeslivet. Barnehagen ble knyttet til familie- og sosialpolitikk, og i mindre grad sett i sammenheng med skolen. I dag er bildet annerledes. Barnehagens betydning for barns utvikling er de senere årene dokumentert både i internasjonal og norsk forskning. Barnehagens rolle som pedagogisk tilbud for barn under opplæringspliktig alder er gradvis blitt styrket, og sammenhengene med skolen er blitt tydeligere.

Den økte kunnskapen om barnehagens betydning for barns utvikling, og den økte vektleggingen av barnehagen som et pedagogisk tilbud, bør etter utvalgets oppfatning gjenspeiles i formålet for barnehagen i større grad enn i dag. Det er viktig å understreke barndommens egenverdi og barnehagens egenart, men en naturlig konsekvens av utviklingen i barnehagen er at barnehagens formål må sees i sammenheng med formålet med opplæringen – ikke bare når det gjelder verdigrunnlaget, men også i øvrig der det er naturlig.

Barnehagen preges av endringer i samfunnet på lik linje med andre samfunnsinstitusjoner. Demografiske endringer, religiøs pluralisme og kulturelt mangfold gjør seg gjeldende også i barnehagen. Dagens formål for barnehagen reflekterer ikke en slik utvikling. Utvalget mener formålet bør utformes på en måte som tar opp i seg sentrale utviklingstrekk i samfunnet.

Se kap. 5 for en grundigere gjennomgang av utviklingen i barnehagen.

2.4.3 Utviklingen i utdanningssystemet

Utviklingen i grunnsopplæringen fra 1945 til i dag viser et utdanningssystem der grunnskolen og videregående opplæring er blitt stadig tettere sammenvevd. Grunnskolen og videregående opplæring er hjemlet i felles lov og samordnet gjennom forskrifter for innhold og struktur. De ulike tilbudene i videregående opplæring er bedre koordinert med overgangsmuligheter og muligheter for omvalg.

Formålsbestemmelsene for grunnskolen og videregående opplæring er samlet i en lovparagraf, men bestemmelsene er på flere områder ulike for de to nivåene i opplæringsløpet. Utvalget mener at et nytt formål for opplæringen bør ha felles formuleringer for hele opplæringsløpet.

Siden 1945 er også båndene mellom kirken og grunnskolen svekket gradvis. Grunnskolen har ikke lenger ansvar for dåpsopplæringen i kirkelig forstand, kirken har ikke tilsynsrett over grunnskolens virksomhet, og opplæringen i kristendom er supplert med kunnskap om andre religioner og livssyn. Denne utviklingen har likevel ikke ført til at formålets formulering om *kristen og moralsk oppseding* er endret.

Opplæringen i grunnskolen og videregående opplæring skal forberede nye generasjoner på samfunns- og yrkeslivets krav i et kunnskapsbasert samfunn der betydningen av utdanning er økende. Samtidig skal opplæringen ta opp i seg utviklingstrekk i samfunnet, som for eksempel demografiske endringer, økt religiøs og kulturelt mangfold og økt internasjonalisering. Tradisjonelt har slike samfunnsendringer blitt synliggjort i formålsparagrafen ved tilføyelser av nye elementer. Det har ført til et langt og oppramsende formål. Etter utvalgets oppfatning er det nå nødvendig med mer omfattende endringer av formålsparagrafen.

Se kap. 6 for en grundigere gjennomgang av utviklingen i utdanningssystemet.

2.4.4 Det kristne verdigrunnlaget

Fra og med byskoleloven av 1848 har skolen vært pålagt å hjelpe hjemmet med å gi elevene en kristen oppdragelse. Skolen var da en institusjon som blant annet skulle forberede allmennheten for konfirmasjon. Ved Stortingets behandling av lov om grunnskolen i 1969 ble det slått fast at grunnskolen ikke lenger skulle ha ansvar for dåpsopplæring i kirkelig forstand.

Formålene for barnehagen, grunnskolen og videregående opplæring uttrykker alle et kristent

verdigrunnlag, men på ulike måter. Barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier, grunnskolen skal i samarbeid og forståing med heimen hjelpe til med å gi elevane ei kristen og moralsk oppseding, og den videregående opplæringen skal vere med på å utvide kjennskapen til og forståinga av dei kristne og humanistiske grunnverdiene.

Barnehagen

Annet ledd i formålet for barnehagen slår fast at barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier. Dette leddet kom inn i barnehageloven i 1983 og er ikke endret siden. I Rammepplan for barnehagens innhold og oppgaver 2006 utledes dette til at barnehagen skal bygge sin virksomhet på de etiske grunnverdier som er forankret i kristendommen, og som forutsettes å ha bred oppslutning i befolkningen i Norge. Videre definerer rammeplanen hva som er kristne grunnverdier i denne sammenhengen: *Med kristne grunnverdier forstås medmenneskelighet eller nestekjærighet, tilgivelse, menneskeverd, likeverd, ansvar for fellesskapet, ærlighet og rettferdighet.* Ifølge rammeplanen er dette verdier som vi også finner igjen i de fleste religioner og livssyn. Det gjøres også klart at opplæring til tro er hjemmets ansvar, mens barnehagen skal lære barna om tro og verdier. Dette skal praktiseres i overensstemmelse med menneskerettskonvensjoner Norge er bundet av.

Grunnskolen

I 1993 ble Generell del av læreplanverket fastsatt som forskrift til opplæringsloven. Generell del gjelder for grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring. Her tolkes og utdypes formålsparagrafens formuleringer. I Generell del kommenteres ikke formuleringen *kristen og moralsk oppseding* direkte. I stedet står det at *oppfostringen skal baseres på grunnleggende kristne og humanistiske verdier.* I beskrivelsen av kristne og humanistiske verdier knyttes oppfostringen til begreper som toleranse, nestekjærighet, forbrødring, håp, likeverd, menneskerettigheter, rasjonalitet, uegennyttig og skapende innsats, rettskaffen og høvisk handling, likestilling, solidaritet m.m. I tillegg begrunner de kristne og humanistiske verdiene den demokratiske rettsstat, de vektlegger muligheten for fremgang gjennom kritikk, fornuft og forskning, og betoner at mennesket selv er en del av naturen ved sin kropp, sine behov og sine sanser. Samlet gir den kristne og humanistiske tradisjon *uvisnelige ver-*

*dier både til å orientere livsførselen og til å ordne samfunnslivet etter.*³

Til tross for tolkningsrammen i Generell del har formålets formulering om *kristen og moralsk oppseding* vært gjenstand for kritikk, både nasjonalt og internasjonalt. Nasjonalt bl.a. i diverse høringsuttalelser fra tros-, livssyns- og menneskerettsorganisasjoner, internasjonalt bl.a. fra FN's menneskerettskomité i forbindelse med fritaksmulighetene i KRL-faget.⁴ Kritikken har bl.a. påpekt at formålet kan være i strid med Norges menneskerettslige forpliktelser, i første rekke foreldrenes oppdragerrett samt tros- og livssynsfriheten og forbudet mot diskriminering.

I tillegg til at formuleringen om *ei kristen og moralsk oppseding* har stilt Norge i et menneskerettslig dilemma, får formuleringen også ulike konsekvenser i praksis. Tilbakemeldinger utvalget har fått i løpet av arbeidet, tyder på at dagens formål er «sovende» i mange skoler. Det har ingen funksjon og betyr i praksis lite for skolens virksomhet. I andre skoler fungerer det motsatt, som en legitimering av en klar kristen innflytelse på virksomheten. Formålet kan således gi grunnlag for ulik praksis både fra skole til skole og i den enkelte skole.

Videregående opplæring

Verdiformuleringen i formålets bestemmelse om videregående opplæring har ikke vært like omstridt som verdiformuleringen for grunnskolen. Bestemmelsen pålegger ikke den videregående opplæringen et kristent oppdrageransvar, og bestemmelsen signaliserer ikke opplæring i en bestemt tro på samme måte som formålsbestemmelsene for barnehage og grunnskole.

Se kap. 7 for en grundigere gjennomgang av det kristne verdigrunnlaget.

2.4.5 Menneskerettighetene

Norge er bundet av en rekke folkerettslige konvensjoner som skal sikre menneskerettighetene, herunder tanke-, samvittighets- og religionsfrihet, og som forbyr diskriminering på grunnlag av etnisitet, religion, livssyn m.m. Grunnlovens § 110 c pålegger staten å respektere og sikre menneskerettighetene.

Gjennom menneskerettsloven av 21. mai 1999 nr. 30 har Norge inkorporert de sentrale mennes-

³ Generell del, s. 6.

⁴ Se kap. 8 om KRL-faget og kritikken fra FN's menneskerettskomité.

kerettighetskonvensjonene. Ifølge lovens § 3 er disse ikke bare folkerettslig bindende for Norge, men er også gitt forrang ved eventuell motstrid med annen nasjonal lovgivning.

Formålsparagrafene i barnehageloven og opplæringsloven formulerer på ulike måter et kristent verdigrunnlag, og det er disse formuleringene som er blitt kritisert for å kunne være i strid med menneskerettighetene. Dette gjelder i første rekke bestemmelsen om at grunnskolen *i samarbeid og forståing med heimen (skal) hjelpe til med å gi elevane ei kristen og moralsk oppseding*, jf. opplæringsloven § 1-2, 1. ledd, samt bestemmelsen om at barnehagen *skal hjelpe til med å gi barna en oppdragselse i samsvar med kristne grunnverdier* i barnehageloven § 1, 2. ledd. Det er utvalgets oppfatning at de eksisterende formålsbestemmelser for barnehagen og grunnskolen med den sterke vektleggningen av kristen oppdragselse, ikke harmonerer med menneskerettslige krav om tanke-, samvittighets- og religionsfrihet, slik disse er formulert i menneskerettslige konvensjoner og nærmere fortolket av håndhevsorganer.

Det er en forutsetning for utvalget at formålet er utformet i tråd med menneskerettslige krav. Det er ikke nok at formålene ikke bryter menneskerettighetene – formålene skal være forankret i menneskerettslige verdier og være retningsgivende for at menneskerettighetene etterleves i barnehagen og grunnopplæringen.

Se kap. 8 for en nærmere gjennomgang av menneskerettslige forpliktelser.

2.4.6 Norge i et internasjonalt perspektiv

Norden skiller seg ut fra det meste av Europa gjennom å ha nasjonale formålsparagrafer som gjelder det meste av skolevesenet. I noen land – som for eksempel Nederland og Irland – er de fleste skolene private, og formålene blir da formulert for den enkelte skole. I andre land har forskjellige delstater og regioner funnet ulike løsninger på formuleringen av sine formålsparagrafer, som for eksempel i Tyskland.

Norge skiller seg ut både i nordisk og europeisk sammenheng ved at formålet med opplæringen knytter verdigrunnlaget eksplisitt til kristendom. I Europa er forholdet mellom religion, verdier og opplæringen løst på ulike måter, blant annet som følge av de enkelte lands kulturelle og religiøse historie.

I nordisk sammenheng er det norske formålet med opplæringen omfattende i beskrivelsen av verdier og religion. Med unntak for Island er det ingen av de andre landene som har referanse til religion

generelt eller kristendom særskilt i formålet. På Island heter det at *skolens arbeidsformer skal derfor være preget av toleranse, kristen moral og demokratisk samarbeid*, og om barnehagene at de skal *styrke barnas kristne moral*. Sverige, Danmark og Finland nevner derimot ikke noe om tilknytning til det kristne i formålsparagrafene verken for barnehage eller skole.

De nordiske formålsparagrafene er ulike når det gjelder religion og verdiforankring, men det er likevel mange likhetstrekk. Samarbeidet med hjem og foreldre understrekes i alle de nordiske landene både i formålene for barnehagen og opplæringen. Andre fellestrekk er henvisningen til demokrati, deltakelse, medvirkning og medbestemmelse, og en understreking av at barnehagen og opplæringen skal stimulere barnets og elevens personlige utvikling.

Tilbudet til barn under skolepliktig alder er underlagt ulike departementer i de forskjellige nordiske landene og hjemlet i ulike lover. Det er bare Sverige som har felles formål for barnehage og opplæring, men alle de nordiske landene har definert et formål for tilbudet. Alle tilbudene er uttrykk for den nordiske modellen, det vil si at barnehagen skal ha et helhetlig syn på barnet og ivareta læring, omsorg og oppdragselse.

De nordiske landene er relativt like på mange områder, og utvalget mener det er naturlig at det ved en revisjon av gjeldende norske formålsparagrafer tas med i betraktningen hvordan formålene er formulert i de andre nordiske landene.

Se kap. 9 for en grundigere gjennomgang av Norge i et internasjonalt perspektiv.

2.4.7 Tilbakemeldinger, råd og innspill til utvalget

I mandatet er det lagt vekt på at utvalget skal innhente et bredt utvalg av synspunkter på formålet med opplæringen og barnehagen. Utvalget skal også legge fram ulike konkrete forslag til formål og legge til rette for og bidra til bred debatt om forslagene. 25. januar 2007 la utvalget fram fire utkast til formålsparagrafer, hvorav to var felles for barnehagen og opplæringen. Både før og etter at utkastene ble offentliggjort, har utvalget drevet utstrakt møtevirksomhet. Se kap. 3 for en nærmere beskrivelse.

Om gjeldende formålsparagrafer

Utvalget har møtt stor interesse og forståelse for sitt arbeid. Med få unntak har samtlige utvalget hatt kontakt med, fra store organisasjoner til

enkeltpersoner, vært klare på at gjeldende formålsparagraf for grunnskolen bør endres. Unntakene dreier seg først og fremst om underskriftsletter utvalget mottok som respons på sine foreløpige utkast. I begrunnelsen for listene gjøres det klart at initiativtakerne primært ikke ønsker noen endringer i formålets verdigrunnlag. Også noen menighetsråd og mindre organisasjoner har primært ønsket å beholde gjeldende formålsparagraf og sekundært et formål som bygger på kristne grunnverdier.

Utvalget har fått en rekke tilbakemeldinger som påpeker at behovet for fornying ikke nødvendigvis innebærer at opplæringen må løsrives fra en historisk og kulturell tradisjon. Et nytt formål bør være mer framtidsrettet og bedre tilpasset samfunnsutviklingen enn gjeldende formål, men utvalget har fått klare tilbakemeldinger på at det må la seg kombinere med en historisk og kulturell forankring.

Tilbakemeldingene har ikke vært like tydelige når det gjelder bestemmelsen om videregående opplæring. Mange ser det som naturlig å uttrykke et felles verdigrunnlag for hele opplæringen, men utover det har verdiformuleringene i bestemmelsen om videregående opplæring vært lite kommentert. Når det gjelder barnehagen, har det vært noe skepsis til å endre formålet nå, tatt i betraktning at barnehageloven ble endret så seint som i 2005 og ny rammeplan innført i 2006. Det har vært uttrykt bekymring for at et nytt formål vil medføre endringer i rammeplanen og dermed avbryte det implementeringsarbeidet som er i gang i barnehagen. Samtidig har utvalget møtt stor forståelse for at formålet isolert sett bør endres, og det har også kommet en del vurderinger knyttet til det noe uklare forholdet mellom barnehagelovens § 1 og § 2.

Om sterkere sammenheng mellom barnehage og skole

De fleste som uttalte seg om mulighetene for et felles formål for grunnopplæringen og barnehagen, støttet at formålene bør utformes slik at de bidrar til større sammenheng. På ett område har uttalelsene vært samstemte – verdigrunnlaget bør uttrykkes likt i begge formålene. I øvrig har det vært viktig for de fleste at institusjonenes egenart må ivaretas, og at formålene må være noe ulikt formulert. Med andre ord har utvalget fått bred støtte for et forslag til formål for barnehagen som på mange måter likner formålet med opplæringen, men som samtidig tydeliggjør og framhever barnehagens egenart.

Om verdigrunnlaget

Det største engasjementet har vært knyttet til formålenes verdigrunnlag, og utvalget har fått mange gode råd og forslag til ord og formuleringer. Øvrige deler av formålene har ikke vært gjenstand for debatt i samme grad.

Det ordet utvalget mest sannsynlig har fått anbefalt flest ganger, er «inkluderende». Signalene har vært nærmest entydige i retning av at formålet må oppleves som reelt inkluderende. Med det menes et formål som ikke eksplisitt eller implisitt uttrykker en forestilling om «oss» og «dem». I stedet bør formålene ha som utgangspunkt at barnehagen, skolen og lærebedriften består av likeverdige og selvstendige individer i et fellesskap som bygger på noen grunnleggende verdier flest mulig kan slutte opp om uavhengig av religiøs, livssynsmessig, kulturell og nasjonal tilhørighet. Så har det vært ulike syn på hvordan et slikt utgangspunkt best kan uttrykkes i formålene.

Utvalget har ikke mottatt noen innspill som eksplisitt tar til orde for verdinøytrale formål for barnehagen og opplæringen. Ulike syn på verdigrunnlaget har ikke dreid seg om hvorvidt det faktisk skal uttrykkes eller ikke. Synspunktene har først og fremst dreid seg om hvorvidt verdiene skal forankres, og i så tilfelle i hva. Det har blitt uttrykt bekymring for at formålene skal gå for langt i sekulær retning, der religion og livssyn begrenses til den private sfære. Særlig de ulike religions- og livssynsorganisasjonene utvalget har hatt kontakt med, uttrykker et sterkt ønske om at formålene må synliggjøre at religion og livssyn har en plass i det offentlige rom.

Om forholdet til menneskerettighetene

Det er flere ganger blitt stilt spørsmål ved om verdiformuleringene i gjeldende formålsparagrafer er i overensstemmelse med menneskerettighetene og dermed Norges folkerettslige forpliktelser. Dette spørsmålet har ikke vært rettslig prøvet, men mange mener det er meget uheldig at slike spørsmål i det hele tatt kan stilles når det gjelder formålet for så viktige samfunnsinstitusjoner som barnehagen, skolen og lærebedriften.

Om formålenes øvrige innhold

Utvalget har fått mange innspill som framhever at formålet med opplæringen må vise en aktiv elev. Det er blitt hevdet med styrke at gjeldende formål gir uttrykk for at elevene er passive mottakere av det institusjonene kan gi. Formålet er blitt kritisert

for å være preget av en formidlingstenkning, mens mange ønsker at formålet heller skal fremme et sterkere aktørperspektiv.

Utvalget har også mottatt en rekke innspill som uttrykker bekymring for at opplæringen går i en instrumentell retning der målbar kunnskap får stadig høyere prioritet på bekostning av andre sider ved elevenes utvikling. Flere har uttrykt håp om at formålet skal vektlegge også de sider ved opplæringen som ikke er så enkle å måle.

I reaksjonene på utvalgets forløpige utkast til formålsparagrafer var det flere instanser som etterlyste begreper som innovasjon og entreprenørskap. Utkastene ble kritisert for å være for lite framtidsrettet og for lite fokusert på at opplæringen skal forberede elevene på et framtidig yrkesliv.

2.5 Et samlet formål – fra primærstandpunkt til konsensus

2.5.1 En pragmatisk og konkret tilnærming

Da utvalget startet sitt arbeid, kom det tidlig fram at utvalgsmedlemmene hadde relativt ulike prinsipielle utgangspunkt når det gjaldt formålenes verdigrunnlag. I løpet av utvalgets arbeidsprosess ble det klart at dersom det skulle være mulig å komme fram til et konsensusforslag, måtte utvalgsmedlemmene bevege seg noe fra sine respektive prinsipielle posisjoner. Utvalgsmedlemmene ble derfor enige om å gå mer pragmatisk og konkret til verks.

Utvalget utformet en rekke premisser som skulle fungere retningsgivende for diskusjonen om konkrete formuleringer. Premissene ble utformet både på bakgrunn av diskusjoner i utvalget og innspill utvalget fikk i møter med interesserte parter.

Premissene ble uttrykt slik:

- Formålsbestemmelsen for barnehagen skal være bygd opp på samme måten som formålsbestemmelsen for opplæringen. Den skal inneholde mange av de samme elementene tilpasset barnehagens virksomhet og særpreg og uttrykke det samme verdigrunnlaget.
- Formålsbestemmelsen skal være så kort at den skal kunne brukes som «plakat» i barnehager, skoler og lærebedrifter.
- Formålsbestemmelsen skal på et overordnet nivå angi barnehagens, skolens og lærebedriftens verdigrunnlag og hva som skal være institusjonenes bidrag til individets og samfunnets funksjon og utvikling. Det skal også si noe om hvordan institusjonene skal møte det enkelte barn og den enkelte elev, lærling og lærekan-

dat. Verdigrunnlaget skal omtales først eller i første avsnitt.

- Språket må være enkelt og forståelig for de fleste. Det skal være moderne, men ikke preget av trendord eller av markedsspråk. Ord og begreper bør så langt det er mulig være entydige.
- Formålet skal fortrinnsvis uttrykkes i positive formuleringer.
- Både barnet/eleven, opplæringen og barnehagen/skolen og lærebedriften skal kunne brukes som subjekt i formålet.
- Verbene som brukes i formålet, skal så langt det er mulig uttrykke forpliktelse. «Terapeutiske verb» som *hjelp*, *støtte*, *stimulere* etc. bør unngås hvis mulig.

2.5.2 Formålens funksjon og forhold til øvrige styringsdokumenter

Det har vært en utfordring for utvalget at formålens plass øverst i et hierarki av styringsdokumenter legger visse føringer på valg av ord og gir klare begrensninger når det gjelder konkretiseringsnivå. Formålet for barnehagen og formålet med opplæringen skal være retningsgivende for institusjonenes virksomhet. Da er det avgjørende ikke bare hva som står i formålet, men også hvordan formålene forstås som grunnlag for praksis. Utvalget har vært oppmerksom på dette i diskusjonen om ord og formuleringer, og har ønsket formålsformuleringer som i størst mulig grad kan omsettes i praksis i barnehagen, skolen og lærebedriftens hverdag.

Dersom formålene skal kunne gi retning for øvrige styringsdokumenter og praksis i institusjonene, fordrer det et visst konkretiseringsnivå. Samtidig skal formålene være på et overordnet nivå. Konkretiseringer skjer andre steder i loven og i øvrige styringsdokumenter. Formålene må av den grunn nødvendigvis inneholde en del abstrakte begreper. Abstrakte begreper er i sterkere grad enn konkrete begreper utsatt for endringer og semantisk slitasje, og ordene kan lett framstå som tomme honnørord. Utvalget har vært oppmerksom på dette, og av den grunn ønsket å unngå for mye oppramsing av slike ord.

Utvalget har vært bevisst på forholdet mellom formål og læreplan/rammeplan. Formålet fungerer som mandat for alle som har et ansvar for virksomheten i barnehage, skole og lærebedrift, som budskap til alle som bruker virksomhetene, og til allmennheten. Formålet er overbygningen som gir retning for og setter rammer for utformingen av virkemidlene for styring av tilbud og opplæring.

Størst innvirkning har formålet på rammeplan for barnehager og læreplanverket for grunnskole og videregående opplæring. Disse dokumentene bygger på formålet og representerer på ulike måter tolkninger og konkretiseringer av dette. Formålet må derfor være så åpent at det gir handlingsrom på flere nivåer i styringsdokumentene. For opplæringen blir for eksempel forholdet mellom formål og læreplan slik at formålet angir retning for opplæringen i skole og lærebedrift, og læreplaner angir hva elever skal kunne når opplæringen er sluttført. Det innebærer at formuleringene i formålet må være mindre detaljerte og konkrete enn målformuleringene i læreplanene for fag. Utvalget har derfor valgt ikke å bruke formuleringer i formålet som kan forveksles med målformuleringene i læreplanene for fag.

2.5.3 Et begrenset rom for tolkning

Utvalget har hatt som utgangspunkt at formålsformuleringene i minst mulig grad skal være flertydige, og at det bare kan være et begrenset rom for tolkning. Utvalget ønsker ikke at formålet med så viktige samfunnsinstitusjoner som barnehage, skole og lærebedrift skal være avhengig av bestemte tolkningsrammer for å kunne forstås og tas i bruk. Skal formålene fungere som et legitimt og retningsgivende utgangspunkt for praksis i barnehagen og grunnopplæringen, må formuleringene være troverdige og samlende. Etter utvalgets oppfatning bør formålene være så enkle og forståelige som mulig, med ord som har meningskraft utover det å ha status som honnørord. Først da vil formålene kunne fungere som inspirasjon og påminnelse for flest mulig barn, unge og voksne i barnehager, skoler og lærebedrifter.

2.5.4 Mangfold, dialog og konsensus

Det har vært en viktig målsetting for utvalget å foreslå et formål for barnehagen og et formål for opplæringen som kan virke samlende. Med det mener utvalget at verken formålet som helhet eller enkeltformuleringer skal kunne oppfattes som ekskluderende eller bli brukt for å ekskludere. Formålet skal kunne gjelde for alle som likeverdige individer i et fellesskap, uavhengig av religiøs, kulturell, etnisk eller nasjonal tilknytning.

For at formålene skal kunne virke mest mulig samlende for alle – i barnehage, grunnskole og videregående opplæring – bør formålene uttrykke verdigrunnlaget på en måte som gir rom for ulike kulturelle, religiøse og livssynsmessige tilnærminger. Det er et hovedpoeng at flest mulig skal kunne

slutte opp om barnehagens og opplæringens verdigrunnlag.

Formålsparagrafenes nære historie viser at formålene ofte har blitt en arena for symbolpolitikk med til tider steile fronter og polarisering som resultat. Dette ble blant annet tydelig i debatten om barnehageloven i 1970- og 80-årene. Utvalget er av den oppfatning at en slik polarisering er uheldig, og at det har bidratt til å undergrave formålets legitimitet som overordnet rammeverk for institusjonenes virksomhet.

Etter utvalgets oppfatning er det uheldig at opplæringslovens formålsparagraf primært er kjent som «den kristne formålsparagrafen», og at nær sagt all diskusjon om formålsparagrafen dermed reduseres til å dreie seg om ordet «kristen». Det har bidratt til at formålsparagrafen ikke fungerer etter sin intensjon. Det har også bidratt til en praksis der skoler mange steder mer eller mindre velger å se bort fra formålet som grunnlag for virksomhetens praksis.

En modernisering av formålet innebærer å ta på alvor utfordringer og muligheter et moderne samfunn står overfor når det gjelder tradisjon, mangfold og pluralitet. Skal formålene for barnehagen og opplæringen gjenspeile mangfoldet i det norske samfunn, må respekt for uenighet og vilje til kompromiss forenes. Det er viktig å erkjenne at det er ulike syn på spørsmål knyttet til verdier, identitet, kultur, tro og livssyn. Slik er det i samfunnet, og slik har det vært i utvalget. Samtidig er det viktig å anerkjenne at det i et pluralistisk fellesskap er nødvendig at alle gir noe uten å måtte gi opp seg selv. I samfunn der mennesker med ulike religiøse, livssynsmessige, kulturelle og politiske anskuelser skal leve sammen, er det nødvendig med evne, mot og vilje til dialog – også om vanskelige og følsomme spørsmål knyttet til verdier og religion, kultur og identitet. Først da kan man skape en felles plattform av konsensus som grunnlag for et demokratisk og fredelig samfunn.

2.5.5 Utvalgets prosess mot konsensus

Konsensus innebærer at de fleste er enige om det meste, og ikke at alle er enige i alt. Det innebærer å erkjenne ulike standpunkter som utgangspunkt for dialog. Dette har kjennetegnet utvalgets prosess fram mot et konsensusforslag. Flere utvalgsmedlemmer startet prosessen med klart uttalte prinsipielle standpunkter knyttet til formuleringen av verdigrunnlaget i formålene. Underveis i arbeidet har det imidlertid blitt klart for utvalget hvor viktig det er for barnehagen, grunnskolen og videregående opplæring at selve grunnlaget for institu-

sjonenes virksomhet uttrykkes på en måte som kan virke mest mulig samlende. Utvalgets medlemmer har erkjent at for å oppnå et samlende formål var det nødvendig i løpet av prosessen å bevege seg fra de prinsipielle primærstandpunktene og mot en konsensus.

Utvalget har lykket i å komme fram til forslag til formål som er uttrykk for en konsensus som favner bredden i de prinsipielle utgangspunktene. For å tydeliggjøre denne prosessen vil de utvalgsmedlemmene som har primærstandpunkter som skiller seg fra konsensusforslaget, redegjøre for primærstandpunktene og hvorfor de samtidig kan anbefale konsensusforslaget som sin subsidiære løsning. Det er utvalgets oppfatning at en synliggjøring av primærstandpunkter ikke svekker konsensusforslagets legitimitet. Tvert imot er det en styrke at utvalgets dialog, både internt og eksternt, har ført fram til et konsensusforslag som kan favne relativt motstridende prinsipielle utgangspunkt.

2.5.6 Primærstandpunkt fra utvalgsmedlemmene Baumann, Chaudhry, Hornslien, Mile, Renberg, Sinding Aasen, Valen og Øzerk

Vi går primært inn for formålsparagrafer for barnehage og opplæring som ikke henviser til tros- eller livssyn. Hovedbegrunnelsen for oss er ønsket om å sikre best mulige kår for tanke- og religionsfriheten for barn og unge i skoler og barnehager. Retten til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet er en grunnleggende menneskerettighet som tilkommer alle, herunder barn og unge, også når de er på skolen og i barnehagen. Foreldres rettigheter som oppdragere, herunder retten til å sørge for sine barns moralske og religiøse oppdragelse i samsvar med egen overbevisning, må respekteres i overensstemmelse med menneskerettslige krav.

Vi ønsker å framheve at skolen primært er, og skal være, en utdanningsinstitusjon, og ikke en institusjon som direkte eller indirekte skal bedrive opplæring til en bestemt tro. Dette må ligge utenfor skolens oppgave i et moderne, kunnskapsbasert og pluralistisk samfunn. Heller ikke barnehager kan utøve virksomhet som direkte eller indirekte krenker barn og foreldres rett til tanke- og religionsfrihet. Dagens formålsparagrafer for opplæringen i grunnskolen og for barnehagen er kontroversielle særlig fordi de sier at skolen og barnehagen skal hjelpe til med å gi barna en kristen oppdragelse (grunnskolen) og en oppdragelse i samsvar med kristne grunnverdier (barnehagen).

Dette er etter vår oppfatning klart uakseptabelt i dagens samfunn.

Vi mener imidlertid at det også vil være uheldig med formålsbestemmelser som fastslår at undervisning og barnehagevirksomhet skal *bygge på kristne verdier* eller liknende formuleringer. Dette vil kunne virke ekskluderende i et samfunn som ikke lenger er homogent, men tvert imot i økende grad har karakter av å være både et multietnisk og et multireligiøst samfunn, noe som også preger skole og barnehage. I tillegg kommer at de verdier man sikter til (menneskeverd, nestekjærlighet, toleranse, åndsfrihet etc.), ikke kan sies å være spesifikt «kristne», men tvert imot i stor grad deles av andre religioner og livssyn. Det handler med andre ord om verdier som de fleste i Norge slutter opp om uansett religion eller livssyn. Også en formulering som sier at barna *skal få kjennskap til kristen tradisjon*, vil etter vår mening være uheldig, fordi den innebærer en favorisering av den kristne tradisjonen og kan bidra til å legitimere en klar kristen innflytelse. En slik formulering er også unødvendig all den tid kunnskap om historie og kultur, inkludert den kristne påvirkningen av norsk kultur og historie, vil være en selvfølgelig del av undervisningen i skolen.

På denne bakgrunn ser vi det ikke som riktig at én religiøs tradisjon løftes inn i formålsparagrafen og dermed gis en særstatus på bekostning av andre religiøse tradisjoner. Den nærmere vektleggingen av hva som skal prioriteres i undervisningsammenheng, hører hjemme i fag- og læreplaner og ikke i formålsbestemmelsene.

I et moderne pluralistisk samfunn er det et sterkt behov for å forstå og kommunisere med mennesker som tilhører ulike kulturer og trossamfunn, samtidig som det blir stadig viktigere å forberede barn og unge på å være del av et større internasjonalt samfunn. Vi mener at en akademisk sammenliknende tilnærming til religions- og livssynskunnskap, der man ser sin egen tradisjon i lys av andre tradisjoner, og omvendt, vil være mest i tråd med et moderne kunnskapssyn og dagens behov. I lys av dette blir det noe misvisende å framheve kristne verdier og tradisjoner som «viktigere» enn andre, selv om de historisk sett klart nok har spilt en større rolle for norsk samfunnsutvikling. Det viktige i dag, for formålsparagrafer som skal peke framover, er at formålsparagrafene omfatter og inkluderer alle barn og unge i Norge uansett religiøs eller kulturell bakgrunn. Dette tilsier at ingen bestemte religioner eller livssyn bør framheves i formålsparagrafene for opplæring og barnehage.

Ved å forankre opplæringen verdimesig i menneskerettighetene unngår man at bestemte religio-

ner eller livssyn gis verdimeessig forrang framfor andre, samtidig som man oppnår forankring i verdier som har stor utbredelse og oppslutning i det norske samfunnet. Etter vår mening harmonerer et slikt standpunkt også best med Norges menneskerettslige forpliktelser, slik disse er beskrevet i innstillingens kapittel 8. Selv om det ikke uten videre kan sies å være i strid med menneskerettighetene å nevne ordet «kristen» i en formålsparagraf, mener vi at det beste vil være å unngå slike spesifikke henvisninger i en formålsparagraf for opplæring og barnehage som skal omfatte og inkludere alle barn og elever uansett religion, livssyn og kulturell bakgrunn.

Det arbeidet som nå er avsluttet fra utvalgets hånd, berører og skal regulere en av samfunnets viktigste oppgaver, som er opplæring og dannelse av barn og unge. Det har vært viktig for utvalget å komme fram til enstemmighet om en felles formålsformulering som grunnlag for videreutvikling av et demokratisk og fredelig samfunn. En delt innstilling fra utvalget om innholdet i formålsparagrafene vil svekke forslaget og dermed også utvalgets mulighet til å påvirke det endelige resultatet. Det har derfor vært nødvendig å jobbe videre ut fra primærforslagene med et sterkt ønske om konsensus. Som nevnt ovenfor innebærer dette at de fleste utvalgsmedlemmene har måttet bevege seg fra sitt primærstandpunkt og gi avkall på noen av sine ønsker for nye formålsparagrafer for opplæring og barnehage. Vi er svært glade for at utvalget har klart å komme fram til felles forslag om formålsparagrafer som vil være en klar forbedring i forhold til dagens formålsformuleringer. Konsensusforslaget relaterer verdigrunnlaget både til ulike religioner og livssyn, og til menneskerettighetene. Konsensusforslaget, slik det er formulert, vil derfor ivareta vår hovedintensjon.

2.5.7 Primærstandpunkt fra utvalgsmedlemmene Birkedal, Byfuglien og Hætta

Det er i hovedsak tre anliggender vi ønsker å få uttrykt i vårt primærforslag, og som skiller seg ut fra konsensusforslaget:

- tydeliggjøre foreldrenes ansvar for oppdragelse og opplæring av sine barn, ved å få dette fram tidlig i teksten
- tydeliggjøre «grunnleggjande verdier i kristen og humanistiske tradisjon» som den kulturelle basis for virksomheten
- markere tydelig at mangfoldet i samfunnet må være synlig i skolen, og at den enkeltes overbevisning skal respekteres

Forslaget er uttrykk for en bevissthet om den kulturelle arven og tradisjonen skolen særlig har som oppgave å forvalte. En synliggjøring av majoritetens kulturtradisjon i et felles formål handler ikke om et hegemoni som ekskluderer andre tradisjoner eller oppfatninger. Barn og unge har rett til å få innsikt i en sammensatt kultur, der både majoritet og minoritet blir synliggjort, ikke bare det som er felles. Dette er en forutsetning i en integrerende sosialisering, som det er referert til i mandatet for utvalget.

For å uttrykke dette har vi formulert følgende primærforslag som et alternativ til første avsnitt i konsensusforslaget:

Skolen skal, i samarbeid og forståing med heimen, gi historisk og kulturell forankring og utruste for livet. Skolen skal byggje på grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk tradisjon, og verdier i menneskerettane og i ulike religionar og livssyn i samfunnet, slik som respekt for menneskeverdet, åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, sanning, likeverd og solidaritet. Skolen skal gje innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einskilde si overtiding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.

Andre setning, verdigrunnlaget, gjelder også som primærforslag for lov om barnehagen.

Når vi benytter «skolen» som subjekt, mener vi opplæringen i både grunnskole, videregående skole og fagopplæringen i arbeidslivet.

Når vi har satt inn *i samarbeid og forståing med heimen* i første setning er det for å understreke foreldrenes grunnleggende rett og ansvar for sitt barns opplæring, i tråd med erklæringen om menneskerettighetene. Begrepet «forståing» er med på å understreke dette, slik det også er i gjeldende paragraf. I siste del av den første setningen har vi satt *historisk og kulturell forankring før utruste for livet*. Vi mener med dette at det er viktig at den enkelte elev først skal få en forankring ut fra sin egen (og foreldrenes) bakgrunn og kultur, og deretter få utvidet sin horisont. Vi bruker begrepet *kulturell forankring* for å få fram at dette ikke bare dreier seg om innsikt, forstått som kunnskap eller kognitiv virksomhet. Vi mener at hele skolen er et dannelsesprosjekt.

Andre setning starter med *grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk tradisjon*. Det tydeliggjør at dette er den primære kulturtradisjonen som er basis for skolens virksomhet.

Opplistingen av konkrete verdier er ikke uttømmende, men det er de sentrale verdiene i vår åndstradisjon. Disse verdiene har også støtte i ulike religioner og livssyn i vårt samfunn, og også

i menneskerettighetene. Det er imidlertid et poeng å tydeliggjøre at det er i den kristne og humanistiske tradisjonen disse verdiene er vokst fram og har funnet sin tolkning i vårt samfunn. Når en sier *verdier i ulike religioner og livssyn*, sier vi at det skal være et verdimesig mangfold, samtidig som vi forutsetter at ingen verdier skal være i strid med menneskerettighetene og de grunnleggende verdiene i kristen og humanistisk tradisjon.

Den tredje setningen tydeliggjør at skolen skal fungere i et flerreligiøst og flerkulturelt samfunn. Barn, unge og foreldre skal oppleve at skolen tar dem på alvor. Det betyr at ikke bare det generelle og det som er felles skal være synlig. Skolen skal respektere den enkeltes religiøse eller livssynsmessige overbevisning, og støtte den enkeltes danning i tråd med sin kulturelle og religiøse tilhørighet. Slik blir de trygge på sin egen kultur og alle i skolen får kjennskap til ulike kulturer og tradisjoner.

Den siste setningen er identisk med siste setning i første avsnitt i konsensusforslaget.

Når vi subsidiært kan støtte konsensusforslaget, er det fordi dette ikke framstår som et helt annerledes alternativ, sett i forhold til vårt primærforslag. Konsensusforslaget ivaretar til en viss grad de anliggender vi har pekt på. Ved å gi vår tilslutning til konsensusforslaget viser vi hva det kan være mulig å få konsensus om i et utvalg som representerer ulike oppfatninger i vårt samfunn.

2.5.8 Primærstandpunkt fra utvalgsmedlemmene Bostad, Bull og Hareide

Vi har et primærstandpunkt som i innhold samsvarer med konsensusforslaget når det gjelder formuleringen av formålenes verdigrunnlag.

2.6 Utvalgets konsensusforslag til formål for barnehagen og formål med opplæringen

2.6.1 Utvalgets forslag

Utvalget foreslår følgende bestemmelse i barnehageloven § 1:

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal bygge på respekt for menneskeverdet, på åndsfrihet, nestekjærlighet, likeverd og solidaritet, slik disse grunnleggende verdiene kommer til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i

ulike religioner og livssyn, og slik de er forankret i menneskerettighetene.

Barna skal få utfolde skaperglede, undring og utforskertrang. De skal lære å ta vare på naturen og hverandre. Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger.

Barnehagen skal møte barna med tillit og respekt, og anerkjenne barndommens egenverdi. Den skal bidra til trivsel og glede i lek og læring, og være et utfordrende og trygt sted for fellesskap og vennskap. Barnehagen skal fremme likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

Utvalget foreslår følgende bestemmelse i opplæringsloven § 1-2:

Opplæringa i skole og lærebedrift skal opne dører mot verda og framtida og gi elevane⁵ historisk og kulturell innsikt. Ho skal byggje på respekt for menneskeverdet, på åndsfridom, nestekjærleik, likeverd og solidaritet, slik desse grunnleggjande verdiane kjem til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religionar og livssyn, og slik dei er forankra i menneskerettane. Opplæringa skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkje-måte.

Elevane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrang. Elevane skal lære å tenkje kritisk, handle etisk og ta økologisk ansvar. Dei skal ha medansvar og høve til medverknad.

Skolen og lærebedrifta skal møte elevane med tillit og krav, og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeidast.

Skolen skal samarbeide med heimen.

2.6.2 Oppbygning av formålene for barnehagen og opplæringen

Formålsparagrafene angir både grunnlaget for og hensikten med den totale virksomheten i barnehagen, skolen og lærebedriften. De har en viktig konkret funksjon som retningsgivende for øvrige lovparagrafer og styringsdokumenter, og de har en viktig symbolsk funksjon som uttrykk for samfunnets normer og verdier.

Formålsparagrafene skal være på et overordnet nivå og omfatte helheten i virksomhetene. Samtidig skal de være konkrete og korte. For å imøte-

⁵ Med elevane forstås elever, lærlinger og larekandidater.

komme slike krav har utvalget hatt som utgangspunkt at formålene skal uttrykke tre perspektiver:

- samfunnsperspektiv
- individperspektiv
- institusjonsperspektiv

I formålenes samfunnsperspektiv kan både samfunnets verdigrunnlag, tradisjon og framtidig utviklingstrekk uttrykkes som basis for virksomheten i barnehage, grunnskole og videregående opplæring. Formålenes individperspektiv kan uttrykke en ønsket retning for barn, elever, læringer og lærekandidaters utvikling som mennesker, samfunnsborgere og fagpersoner. Til sist skal formålene uttrykke hvordan institusjonene kan tilrettelegge for at både samfunns- og individperspektiv best mulig kan komme til uttrykk i virksomheten.

Utvalget har valgt å bygge opp forslaget til formål for barnehagen på samme måte som formålet med opplæringen. Dette er gjort for å tydeliggjøre både sammenhenger og ulikheter mellom barnehagen og opplæringen og for å øke institusjonenes forståelse for hverandre. Stor grad av samordning av formålene for barnehagen og opplæringen kan også bidra til større helhet og sammenheng i barn og unges læring og utvikling.

I gjeldende formål med opplæringen er det egne ledd for grunnskolen og videregående opplæring. På bakgrunn av utviklingen mot en mer samordnet 13-årig grunnopplæring mener utvalget det nå er naturlig at formålet ikke differensierer mellom grunnskole og videregående opplæring. Formålsbestemmelsene bør på et overordnet nivå kunne omfatte hele det 13-årige utdanningsløpet, mens øvrige styringsdokumenter ivaretar de ulike nivåenes egenart og behov for konkretiseringer.

2.6.3 Verdigrunnlaget i formålene for barnehagen og opplæringen

Samfunnsperspektivet uttrykkes i første ledd i både utvalgets forslag til formål for barnehagen og formål med opplæringen. Tatt i betraktning de ulike institusjonenes egenart mener utvalget det er naturlig at første ledd ikke er helt identisk i de to formålene. Forskjellene på for eksempel en barnehage og en lærebedrift er store på de fleste områder, og det bør også komme til uttrykk i formålene.

Utvalget mener at disse forskjellene ikke gjelder for institusjonenes verdigrunnlag. Utvalget vil derfor foreslå at verdigrunnlaget uttrykkes likt i begge formålene. Følgende setning inngår i første ledd i både formålet for barnehagen og formålet for opplæringen:

Barnehagen skal bygge på respekt for menneskeverdet, på åndsfrihet, nestekjærlighet, likeverd og solidaritet, slik disse grunnleggende verdiene kommer til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religioner og livssyn, og slik de er forankret i menneskerettighetene.

Ho (opplæringa) skal byggje på respekt for menneskeverdet, på åndsfridom, nestekjærligleik, likeverd og solidaritet, slik desse grunnleggjande verdiane kjem til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religionar og livssyn, og slik dei er forankra i menneskerettane.

Utvalget legger til grunn at verken formålet for barnehagen eller for opplæringen kan være verdinøytralt. Både barnehagen, skolen og lærebedriften skal, i ulik grad, forestå et pedagogisk arbeid, og det kan ikke skje i et verdimessig vakuum. Samfunnet må klargjøre de verdiene institusjonene skal bygge på og virkeliggjøre.

I Norge har formålsparagrafens formulering av verdigrunnlaget historisk vært tydeligere på verdienes forankring enn på hvilke konkrete verdier som skal ligge til grunn for skolens virksomhet. Verdigrunnlaget har vært knyttet først til den evangelisk-lutherske kristendom og seinere mer generelt til kristendom og humanisme. For barnehagen har verdigrunnlaget vært knyttet til kristendom siden 1983. Verdigrunnlaget i formålet for barnehagen har aldri vært knyttet til humanisme. For både barnehagen og grunnopplæringen klargjør øvrige styringsdokumenter at verdiene deles av de fleste religioner og livssyn, men dette er ikke synliggjort i selve formålsparagrafene. Utvalget mener at formålene bør uttrykke konkrete verdier, og anerkjenne at verdiene kan uttrykkes og begrunnes forskjellig i ulike religioner og livssyn.

Grunnleggende verdier

Utvalget mener det er nødvendig at formålenes verdigrunnlag ikke er formulert på en måte som kan føre til splid. Verdigrunnlaget må uttrykkes slik at flest mulig kan slutte opp om og føle seg likeverdige inkludert i samfunnets og virksomhetens fellesskap. Utvalget ønsker derfor ikke å videreføre tradisjonen med at formålsparagrafene skal forankre verdigrunnlaget bare i en bestemt religion og trosretning. I stedet ønsker utvalget at barnehagens og opplæringens verdigrunnlag skal uttrykke grunnleggende verdier som flest mulig kan slutte seg til uavhengig av religiøs eller livssynsmessig tilhørighet.

«Menneskeverdet» er nevnt først og er grunnlaget for de andre verdiene som følger. Respekt for

menneskeverdet angår dypere begrunnelser for det enkelte menneskets ukrenkelighet. Menneskeverd kommer til uttrykk i innledningen og første artikkel i menneskerettighetserklæringen, og er en grunnleggende verdi i de fleste religioner og livssyn. «Åndsfrihet» er en forutsetning for samfunnets kulturinstitusjoner, og både barnehage og skole er kulturinstitusjoner. Samtidig viser det til at både i samfunnet som helhet og i den enkelte institusjon må hvert individ møtes med respekt for sine ideologiske og religiøse overbevisninger. «Nestekjærlighet», «likeverd» og «solidaritet» er grunnleggende for forholdet mellom mennesker, og utfyller hverandre med sine noe forskjellige, men likevel samstemmende og rike betydningsnyanser.

Kristen og humanistisk tradisjon

Utvalget ønsker å synliggjøre at i Norge er disse grunnverdiene vokst fram i en kulturell kontekst preget av kristen og humanistisk tradisjon. Med uttrykket «kristen og humanistisk tradisjon» anerkjennes den historiske og kulturelle innvirkningen både kristendom og humanisme har hatt på samfunnsutviklingen. Når utvalget velger å bruke begrepsparet «kristen og humanistisk», er det for å understreke at dette er retninger som historisk både har utfylt og korrigert hverandre.

Både barnehagen og grunnopplæringen er viktige kulturbærere i samfunnet, og formålene bør derfor synliggjøre den kristne og humanistiske tradisjonen. Samtidig vil utvalget understreke at verken valg av verdier eller tradisjoner som benevnes i formålene, bør tolkes dit hen at andre verdier eller andre deler av en sammensatt kulturtradisjon utelukkes.

Ulike religioner og livssyn

Barnehagen og grunnopplæringen virker i et samfunn der religiøst mangfold blir stadig tydeligere. Formålenes samfunnsperspektiv må etter utvalgets oppfatning reflektere dette mangfoldet. Ved å synliggjøre religioner og livssyn i formålsparafene anerkjennes både at religioner og livssyn har en plass i det offentlige rom, og at det er plass for en åndelig dimensjon i barnehage og opplæring. Samtidig er det viktig å understreke at en slik plass ikke skal brukes som utgangspunkt for å uttrykke et religiøst eller verdimesig hegemoni. Tvert imot må en slik plass brukes som utgangspunkt for dialog, åndsfrihet og respekt for mangfold. Skal barnehagens og opplæringens verdigrunnlag kunne ha legitimitet for alle som likeverdige individer, må det være mulig for barn, elever, foreldre og ansatte

med ulik religiøs og livssynsmessig tilhørighet å slutte seg til verdigrunnlaget.

Menneskerettighetene

Utvalget vil framheve menneskerettighetene som et forankringspunkt for verdiene og for å balansere religionene. Menneskerettighetskonvensjonene er juridiske dokumenter om forholdet mellom stat og individ, og gjenspeiler noen grunnleggende verdier som på kort tid har fått et globalt gjennombrudd som en felles referanse for etiske og politiske samtaler.

Utvalget er av den oppfatning at konsensusforslagene til formålsparagrafer klart ligger innenfor de krav som følger av Norges menneskerettslige forpliktelser. Det har vært viktig for utvalget å sikre en god margin i forhold til menneskerettslige skranker til vern om individenes tanke- og trosfrihet, slik disse er redegjort for i innstillingens kapittel 8. Utvalget mener at de valgte formuleringer både oppfyller menneskerettighetene og samtidig er godt egnet i et moderne pluralistisk samfunn.

2.7 Særskilt om barnehagen

2.7.1 Samfunn

Formålet 1. ledd:

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal bygge på respekt for menneskeverdet, på åndsfrihet, nestekjærlighet, likeverd og solidaritet, slik disse grunnleggende verdiene kommer til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religioner og livssyn, og slik de er forankret i menneskerettighetene.

Samarbeid med hjemmet

Utvalget legger til grunn at foreldrene har ansvaret for oppdragelse av sine barn.⁶ Barnehagen har et bredt ansvarsområde, noe som forutsetter nær kontakt mellom hjem og barnehage. Utvalget ønsker å understreke at samarbeidet mellom hjem og barnehage må gjelde hele bredden i tilbudet til barnet, og har foreslått en utvidelse og styrking av kravet til samarbeid sammenliknet med formuleringen i gjeldende formål.

Foreldre og barnehagen har et felles ansvar for barns trivsel og utvikling, og dette gjenspeiles i for-

⁶ Jf. FNs barnekonvensjon av 1989, artikkel 18, pkt. 1.

målets formulering om forståelse og samarbeid med hjemmet. Med forståelse menes gjensidig respekt for og anerkjennelse av hverandres ansvar og oppgaver i forhold til barnet, mens samarbeid i større grad dreier seg om informasjonsutveksling, det enkelte barns utvikling og spørsmål knyttet til barnehagens pedagogiske virksomhet.

Omsorg og lek, læring og danning

Utvalget legger vekt på at barnehagens pedagogiske tradisjon skal videreføres slik at barnehagens egenart bevares. Den helhetlige og integrerte tilnærmingen som karakteriserer barnehagens virksomhet, er ivaretatt i formålet blant annet gjennom begrepene «omsorg», «lek», «læring» og «danning». En slik tilnærming til barns utvikling er et fellestrekk ved barnehager i de nordiske landene og skiller seg sterkt fra en mer skolerettet virksomhet i mange andre land. Den nordiske modellen har fått meget positiv omtale blant annet av OECD⁷, og utvalget ønsker et formål som viderefører dette.

Barn har rett til omsorg og nærhet. For barnehagen er det en primæroppgave å gi omsorg og nærhet, og at barna ut fra alder og individuelle forutsetninger skal bli møtt med lydhørhet, innlevelse og vilje til samspill.

Barn kan uttrykke seg på mange måter i lek, og leken har en selvskreven og viktig plass i barnehagen. Formålet må etter utvalgets oppfatning gjenspeile lekens betydning som en grunnleggende livs- og læringsform. Det vil si at i barnehagen bør barn få oppleve lek både som egenverdi og som grunnlag for læring og en allsidig utvikling.

Utvalget mener det ikke er naturlig å legge et perspektiv om arbeidsliv og samfunnsdeltakelse i formålet for barnehagen. Det er likevel utvalgets oppfatning at formålet bør ta sikte på å angi retning for den brede kompetansen det enkelte barn senere skal videreutvikle i opplæringen. Samtidig ønsker utvalget å framheve at barnet selv skal ha mulighet for å søke erfaringer og opplevelser alene og i samspill med andre. Gjennom utforskning og samtale om verden og fenomener skaffer barn seg kunnskap og innsikt på mange områder. Læring foregår i det daglige samspillet med andre mennesker og med miljøet, og er nært sammenvevd med omsorg, lek og danning.

Når begrepet «danning» er brukt i konsensusforslaget, er det fordi det etter utvalgets oppfatning er et videre begrep enn oppdragelse. Danning gir

assosiasjoner både til det som skjer i barnets samspill med omgivelsene, og til den oppdragelsen som skjer i barnehagen. Danning er en kontinuerlig prosess som forutsetter refleksjon. I barnehagen er gjensidige samhandlingsprosesser i lek og læring og hensynet til hverandre forutsetninger for barnets danning.

Verdigrunnlag

Utvalget har valgt ut noen grunnleggende verdier som det mener uttrykker et nødvendig grunnlag for barnehagens virksomhet. Det betyr ikke at andre verdier ikke anses som viktige eller bør komme til uttrykk, men sett i sammenheng mener utvalget at de valgte verdiene uttrykker et samlet verdigrunnlag som sikrer en god basis for barnehagen. Utvalget legger til grunn at barnehagen og opplæringen bør ha samme verdigrunnlag. Begrunnelser for verdigrunnlaget er det redegjort for tidligere.⁸

2.7.2 Individ

Formålet 2. ledd:

Barna skal få utfolde skaperglede, undring og utforskertrang. De skal lære å ta vare på naturen og hverandre. Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger.

Skaperglede, undring og utforskertrang

En allsidig utvikling fordrer at barnehagen har rom for barns ulike perspektiver og opplevelsesverden. Barn skal få utforske omgivelser, søke opplevelser og gjøre erfaringer. Skaperglede, undring og utforskertrang er viktige elementer i barns lek og læring, og barnehagen må legge til rette for egeninitierte og organiserte aktiviteter som gir gode opplevelser og erfaringer.

Å ta vare på naturen og hverandre

Omsorg i barnehagen handler også om barnas omsorg for hverandre. Rammeplanen for barnehagen uttrykker at «å gi barn mulighet til å gi hverandre og ta imot omsorg, er grunnlaget for utvikling av sosial kompetanse og er et viktig bidrag i et livslangt læringsperspektiv».⁹

⁷ OECD: *Starting Strong II – Early Childhood Education and Care Policy*. 2006.

⁸ Se s. 26-27 for begrunnelser og vurderinger knyttet til verdigrunnlaget i formålsparagrafene.

⁹ Rammeplanen 2006 s. 25.

Utvalget deler et slikt perspektiv, men vil utvide perspektivet til også å omfatte naturen. I den forbindelse har utvalget diskutert begreper som «empati» og «økologi». Utvalget ønsker at formålet for barnehagen skal uttrykkes tydelig og enkelt. «Å ta vare på naturen og hverandre» rommer både empati og økologisk ansvar, og sees også som en naturlig del av barnas dannelsesprosess.

Grunnleggende kunnskaper og ferdigheter

Barnehageloven § 2 slår fast at «barnehagen skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder». Dette er videre konkretisert i rammeplanen. Barnehagens fagområder er varierte og dekker et vidt læringsfelt. Utvalget mener formålet bør synliggjøre at læring i barnehagen også dreier seg om konkrete kunnskaper og ferdigheter på et grunnleggende nivå tilpasset barnas alder, interesser og andre forutsetninger. Barna skal få del i kunnskaper gjennom felles opplevelser og sosialt samspill i lek og hverdagsaktiviteter.

Rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger

Utvalget mener at barns rett til medvirkning er et moment som hører hjemme i formålet, til tross for at det også er omtalt i barnehageloven § 3. FN's barnekonvensjon vektlegger at barn har rett til å si sin mening i alt som vedrører det, og at barns meninger skal tillegges vekt. Barn har rett til innflytelse på alle sider ved sitt liv i barnehagen avhengig av alder og forutsetninger.

2.7.3 Institusjon

Formålet 3. ledd:

Barnehagen skal møte barna med tillit og respekt, og anerkjenne barndommens egenverdi. Den skal bidra til trivsel og glede i lek og læring, og være et utfordrende og trygt sted for fellesskap og vennskap. Barnehagen skal fremme likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

Tillit og respekt

Blant barnehagens aller viktigste oppgaver er å gi barna omsorg og nærhet samtidig som forholdene skal legges til rette for barnas utvikling. Både kroppslig og språklig gir barn uttrykk for hvordan de har det. Hvordan barn opplever møte med andre, vil påvirke deres oppfatning av seg selv. Det er derfor viktig å understreke i formålet at barn må

møtes med tillit og respekt. Å bli tatt på alvor er viktig som motivasjon for læring, og som grunnlag for å utvikle tillit både til seg selv og andre.

Barndommens egenverdi

Hver livsfase har sin egenverdi, og barndommen er ikke et unntak i så måte. Barn er ikke bare noen som skal bli noe når de blir store. Leken er sentralt for barns utfoldelse, og samspill i lek er viktig for en allsidig utvikling. Barnehagen må gi rom for barns initiativ, fantasi og undring. Barn får grunnleggende kunnskap og innsikt gjennom lek, samvær og organiserte aktiviteter, og som pedagogisk virksomhet skal barnehagen legge til rette for læringsprosesser der barna blir kjent med verden rundt seg.

Samtidig mener utvalget det er viktig at formålet tydelig signaliserer at barnehagen ikke er en del av opplæringsløpet. Barnehagen som pedagogisk virksomhet har sin egenart og sine tradisjoner som må ivaretas, selv om barnehagen i sterkere grad enn før sees i sammenheng med skolens virksomhet. Å anerkjenne barndommens egenverdi er uttrykk for et slikt syn.

Trivsel og glede i lek og læring

Barnehagen må tilrettelegge for barnas trivsel. De fysiske rammebetingelsene for lek og læring er viktige både inne og ute, og aktiviteter må gi muligheter for mestring og utfoldelse. Trivsel og glede gir trygghet for barna, og et godt grunnlag for videre utvikling.

Utfordrende og trygt sted for fellesskap og vennskap

Med betegnelsen «utfordrende og trygt sted» mener utvalget at barnehagen skal være et sted som gir barna utfordringer på ulike områder. Det gjelder både den fysiske utformingen av barnehagens ute- og innemiljø, den pedagogiske virksomheten og barnas lek. Dette står ikke i motsetning til at barnehagen skal være et trygt sted der barna opplever omsorg og hjelp når det er nødvendig.

Samspill med andre er avgjørende for barns utvikling. Fellesskapet i barnehagen blir derfor viktig som læringsarena, og vennskap blir grunnleggende for et godt fellesskap. Utvalget har merket seg at vennskap er et ord barn selv ofte brukte når de fikk foreslå ord til formålene. Vennskap er gode relasjoner mellom mennesker som innebærer gjensidig omsorg og forpliktelse. Barnehagen kan ikke skape vennskap, men kan skape et fellesskap der vennskap kan prøves ut og befestes.

Å fremme likestilling og motarbeide alle former for diskriminering

Det skal ikke være rom for noen former for diskriminering eller krenkende ord og handlinger i barnehagens virksomhet. Av respekt for både fellesskapet og det enkelte individ må dette gjenspeiles i det daglige arbeidet, i regelverk og i alle sammenhenger der barnehagen er ansvarlig.

2.7.4 Private barnehager

I gjeldende formål for barnehagen er det innarbeidet en bestemmelse om at private barnehager kan fritas fra verdibestemmelsen i formålet, og at private barnehager og barnehager drevet av menigheter innenfor Den norske kirke kan fastsette særlige bestemmelser om livssyn. Utvalget mener at fritaksbestemmelser ikke bør være del av formålet. Dersom fritaksbestemmelsene skal videreføres, bør de flyttes til et annet sted i barnehageloven. Utvalget forslår med bakgrunn i FNs barnekonvensjon artikkel 2 at bestemmelsene videreføres, og at private barnehager som ønsker å vedtekstfeste et alternativt verdigrunnlag, må gjøre dette kjent for godkjennende myndighet og de foresatte.

2.8 Særskilt om opplæringen

2.8.1 Samfunn

Formålet 1. ledd:

Opplæringa i skole og lærebedrift skal opne dører mot verda og framtida og gi elevane historisk og kulturell innsikt. Ho skal byggje på respekt for menneskeverdet, på åndsfridom, nestekjærleik, likeverd og solidaritet, slik desse grunnleggjande verdiane kjem til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religionar og livssyn, og slik dei er forankra i menneskerettane. Opplæringa skal fremje demokrati, likestilling og vitenskapleg tenkemåte.

Å åpne dører mot verden og framtida og gi historisk og kulturell innsikt

Utvalget ønsker med første ledd i formålet å understreke opplæringens rolle som både kulturbærer og kulturskaper. Skole og lærebedrift er sentrale samfunnsinstitusjoner, og som sådan er de del av en historisk og kulturell tradisjon. Denne tradisjonen gjelder institusjonene som helhet, samtidig som den også skal formidles som del av opplærin-

gen. Utvalget mener det er viktig å synliggjøre institusjonenes rolle og ansvar som kulturbærere, og samtidig sørge for en historisk kontinuitet i formålet.

Samtidig mener utvalget at formålet i sterkere grad enn tidligere må være framtidsrettet. Formålet med opplæringen er ikke primært å være tilbakeskauende, men å forberede for en framtid – både for elevene og for samfunnet. I så måte har opplæringen også en viktig rolle som kulturskaper.

Utvalget ønsker dermed at formålets første setning skal være vid og peke både framover og bakover. Formuleringen om «historisk og kulturell innsikt» uttrykker et bredt spekter av menneskelig erfaring, og ikke bare en kognitiv innsikt.

Grunnleggende verdier

Utvalget har valgt ut noen grunnleggende verdier som det mener uttrykker et nødvendig grunnlag for skolens og lærebedriftens virksomhet. Det betyr ikke at andre verdier ikke anses som viktige eller bør komme til uttrykk, men sett i sammenheng mener utvalget at de valgte verdiene uttrykker et samlet verdigrunnlag som sikrer en god basis for virksomhetene.¹⁰

Demokrati, likestilling og vitenskapelig tenkemåte

Demokrati, likestilling og vitenskapelig tenkemåte berører sentrale sider ved opplæringens innhold og institusjonenes arbeidsformer og organisering. Dette er verdier som etter hvert har funnet sin naturlige plass i formålsparagrafen i kraft av å ha oppnådd allmenn anerkjennelse i det norske samfunn. Samtidig er det viktig å påpeke at ord som betegner verditradisjoner, kan bli misbrukt. Det gjelder demokratiske idealer, likestilling og vitenskapelig tenkemåte på samme måte som for eksempel kristendom og humanisme. Faktisk er det ofte slik at de ordene som uttrykker de høyeste idealene, kan misbrukes mest. Vitenskapen har frambrakt både atombomber og vaksiner. Det norske demokratiet ledet fram mot et selvstendig land og frigjorde mange, men ble også brukt til å undertrykke minoriteter. Man bør man være oppmerksom på at bak disse begrepene ligger tradisjonens tvetydighet. Som grunnlag for opplæringen krever disse positive ordene også innføring i kritisk tenkning.

¹⁰ Se s. 26-27 for en grundigere redegjørelse for verdigrunnlaget i forslaget.

2.8.2 Individ

Formålet 2. ledd:

Elevane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrøng. Elevane skal lære å tenkje kritisk, handle etisk og ta økologisk ansvar. Dei skal ha medansvar og høve til medverknad.

Kunnskap, ferdigheter og holdninger

Utvalget vil understreke at opplæringens primær-oppgave er å sørge for at elevene kan tilegne seg nødvendige kunnskaper og ferdigheter, både for samfunnets del og for sin egen utvikling. Samtidig dreier ikke opplæringen seg bare om utvikling av kunnskaper og ferdigheter. Elevene skal også få utvikle andre sider ved seg selv. Utvalget tar her utgangspunkt i det brede synet på kompetanse som er gjeldende både nasjonalt og internasjonalt, og som også mandatet viser til.¹¹

Internasjonalt er kompetansebegrepet utdypet og definert som utgangspunkt for bedre kvalitet i utdanningen og med et perspektiv på livslang læring. Samfunnsutviklingen går i retning av et «kunnskapssamfunn» der barn og unge må ha en beredskap i form av kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Hva man gjør og får til i møte med komplekse utfordringer, kan være avgjørende for framtidig yrkes- og samfunnsliv. En funksjonell definisjon av kompetanse knyttes ofte til det å mestre utfordringer på konkrete områder innenfor utdanning, yrkesliv, samfunnsliv eller på det personlige plan.

Utvalget viser til at kompetansebegrepet er mangetydig og vidtfavnende. Stående alene i et formål uten utdypende forklaring blir «kompetanse» relativt innholdsløst og lite forpliktende, og utvalget mener derfor at begrepet ikke er godt egnet som formålsformulering. Utvalget velger heller å uttrykke et bredt kunnskapssyn gjennom begrepene «kunnskaper, ferdigheter og holdninger». Første setning i annet ledd i formålet er etter utvalgets oppfatning i samsvar med både nasjonale og internasjonale definisjoner av og begrunnelser for en bred kompetanse som grunnlag for kvalitet i utdanningen og som grunnlag for å mestre utfordringer i eget liv og i samfunnet. I Generell del av læreplanen anses kunnskap, ferdigheter og holdninger som likeverdige komponenter i en bred

kompetanse. Dette samsvarer godt med utvalgets syn.

Elevene skal få mulighet til å tilegne seg kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Det har verdi i seg selv. Samtidig er det først når kunnskapene, ferdighetene og holdningene anvendes, at de blir til nytte både for eleven selv og samfunnet. Eleven møter – både som elev og samfunnsborger – utfordringer, krav og forventninger. Det er en av opplæringens viktigste oppgaver å legge til rette for at elevene er forberedt til å kunne leve og arbeide i samfunnet.

Skaperglede, engasjement og utforskertrøng

Utvalget legger til grunn at opplæringen ikke er, og heller ikke bør være, rent instrumentell. Opplæringen har også et viktig danningsaspekt som bør synliggjøres i formålet. Utvalget ser utviklingen av elevenes egenskaper, kunnskaper, ferdigheter og holdninger ikke bare i et nytteperspektiv i forhold til samfunns- og arbeidslivet, men også som en prosess med egenverdi for den enkelte.

Skaperglede, engasjement og nysgjerrighet er egenskaper som ikke bare skal utvikles i tillegg til eller som motvekt til læring av kunnskaper og ferdigheter, men som del av kunnskapstilegnelsen. Utvalget mener dette er et viktig bidrag til å skape motivasjon og lærelyst hos elevene.

Begreper som «innovasjon» og «entreprenørskap» er ofte brukt i forbindelse med opplæringens rolle som forberedelse til et framtidig yrkeslivs kompetansebehov og krav til omstilling. En utbredt definisjon av entreprenørskap i opplæring og utdanning er: «Entreprenørskap er en dynamisk og sosial prosess, der individer, alene eller i samarbeid, identifiserer muligheter, og gjør noe med dem ved å omforme ideer til praktisk og målrettet aktivitet, det være seg i sosial, kulturell eller økonomisk sammenheng.»¹²

Utvalget ønsker at formålet skal uttrykke nettopp dette, men er skeptisk til å bruke begreper som «entreprenørskap» og «innovasjon». Etter utvalgets oppfatning er dette begreper som ikke er umiddelbart forståelige og kanskje heller ikke spesielt holdbare i et lengre tidsperspektiv. Ved å bruke ord som skaperglede, engasjement og utforskertrøng mener utvalget at formålet uttrykker en helhet som ivaretar meningsinnholdet i begreper som entreprenørskap og innovasjon.

¹¹ Se kap. 4 for en gjennomgang av internasjonale og nasjonale definisjoner av kompetansebegrepet.

¹² Kunnskapsdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet: *Se mulighetene og gjør noe med dem! – strategi for entreprenørskap i utdanningen 2004 - 2008.*

Kritisk tenkning, etisk handling og økologisk ansvarlighet

Evne til kritisk tenkning er en viktig egenskap i dagens samfunn. Kritisk tenkning setter elevene i stand til å forholde seg reflektert og vurderende til omverdenen. Gjennom å reflektere over hva og hvordan man lærer, får elevene anledning til å selv finne fram til fruktbare argumenter, nyttige hypoteser og spørsmål. Kritisk tenkning er avhengig av at elevene utvikler evne til å se en sak fra flere sider, noe som igjen er avgjørende elementer i en demokratisk dannelsesprosess der deltakelse i samfunnet hviler på evne til gjennomtenkning og argumentasjon.

Evnen til kritisk tenkning er viktig også av den grunn at Internett og annen informasjonsteknologi har gjort verden mer tilgjengelig og framkommelig. De minste avkroker av Norge har i dag tilgang til en globalisert medie verden der sannhet og etterrettelighet ofte er relative størrelser. Man kan kommunisere og utveksle ideer og kunnskap med hvem som helst hvor som helst. Samtidig kan enkel programvare manipulere virkeligheten gjennom bilder, film, lyd og tekst, og allment tilgjengelig informasjonsteknologi sprer alternative budskap raskt og effektivt. For å manøvrere i slike omgivelser er det viktig med gode redskaper, slik at informasjons- og kommunikasjonsteknologien kan brukes som en positiv ressurs. Evne til kritisk tenkning er et slikt redskap.

Evne til etisk refleksjon og etisk handling bør fremmes hos elevene. Den etiske refleksjonen bør ideelt sett føre til etisk handling, selv om den har en egenverdi for elevens danning først og fremst gjennom å tenke seg inn i den andres posisjon og livssituasjon.

Både kritisk tenkning og etisk handling er en forutsetning for utvikling av økologisk ansvarlighet. Økologisk ansvarlighet er en moralsk forpliktelse til og en forutsetning for å sikre en god og stabil framtid for flest mulig mennesker både lokalt og globalt. Det økologiske ansvaret utvider etter utvalgets oppfatning det moralske perspektivet i verdi-formuleringene i første ledd. I første ledd fokuserer formålet i hovedsak på menneskeverdet, menneskerettigheter og menneskers fellesskap. Økologisk ansvar er et ansvar fram i tid mot de generasjonene som ikke er født. Det er et ansvar ut i verden, til de fattigste som ofte rammes hardest av de fleste miljøproblemene. Det er et ansvar overfor andre former for liv og for landskapet. Økologisk ansvarlighet betyr ærbødighet og respekt for alt liv, og for det biologiske mangfoldet som et mål i seg selv.

Medansvar og medvirkning

FNs konvensjon om barnets rettigheter slår fast at elevene har rett til medansvar og medvirkning i opplæringen. Det er viktig som forberedelse til demokratisk deltakelse i samfunnet og som grunnlag for samfunnsengasjement både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Samtidig innebærer det at skolen og lærebedriften skal legge til rette for at elevene skal få erfaring med ulike former for ansvar, deltakelse og medvirkning i demokratiske prosesser både i det daglige arbeidet og ved deltakelse i representative organer. Elevmedvirkning innebærer også at elevene skal få delta i beslutninger som gjelder deres egen læring. Det kan virke positivt på elevenes motivasjon for læring og gjøre elevene mer bevisst på egne læringsprosesser.

Tilpasset opplæring

Femte ledd i gjeldende formålsparagraf dreier seg om tilpasset opplæring: *Opplæringa skal tilpassast evnene og føresetnadene hjå den enkelte eleven, lærlingen og lære kandidat.* I utvalgets forslag er ikke dette videreført.

Utvalget mener tilpasset opplæring som prinsipp er like viktig som før, men tar hensyn til signaler om at dette skal omtales særskilt i opplæringsloven og ikke som del av formålet. I St.meld. nr. 16 sier Kunnskapsdepartementet at *for å bidra til å tydeliggjøre prinsippet om tilpasset opplæring vil departementet i forbindelse med revisjonen av formålsparagrafen i opplæringsloven gjennomgå prinsippet om tilpasset opplæring og vurdere om det bør omtales særskilt og ikke som en del av lovens formålsparagraf.*¹³

2.8.3 Institusjon

Formålet 3. ledd:

Skolen og lærebedrifta skal møte elevane med tillit og krav, og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeidast.

Tillit og krav

Skoler og lærebedrifter skal legge til rette for at formålets intensjoner kan realiseres i den daglige virksomheten. Utvalgets forslag til formål uttrykker et aktørperspektiv i sterkere grad enn før. Alle elever skal bli møtt med tillit. Elevene skal i hver-

¹³ St.meld. nr. 16 (2006 – 2007): «... og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring, s.76 – 77.

dagen få oppleve tillit til at de som selvstendige og deltakende individer kan mestre oppgaver og ansvar. Samtidig er det viktig at virksomheten er preget av gjensidighet. Elevene skal ikke bare kunne kreve, de skal også bli møtt med krav. Som selvstendige individer i et fellesskap skal elevene møte krav til oppførsel og respekt for andre. Dette er en viktig del av individets danning og utvikling til selvstendige samfunnsborgere og empatiske medmennesker.

Utfordringer som fremmer danning og lærelyst

Elevene skal få oppleve at opplæringen skjer i trygge omgivelser, og bli møtt med tillit og respekt som selvstendige individer med egenverdi. Samtidig mener utvalget det er viktig å understreke at opplæringen også skal være utfordrende. Ikke som en motsetning til trygghet, men som komplementært. Å møte utfordringer og oppleve mestring er avgjørende for læring og lærelyst.

I motsetning til utdanning, er ikke danning noe man har. Danning handler om hvordan man er, det er en kontinuerlig prosess som forutsetter refleksjon. Det handler om å få et aktivt og bevisst forhold til omgivelsene og om å reflektere over det en gjør. Danning skjer i samspill med andre og er en forutsetning for meningsdanning, kritikk og demokrati. Å få utfordringer i trygge omgivelser er en forutsetning for utvikling av kunnskaper og ferdigheter, og samtidig en viktig del av elevenes danningprosess.

Alle former for diskriminering skal motarbeides

Virksomheten i skolen og lærebedriften skal være i overensstemmelse med opplæringens verdi grunnlag. Det innebærer at det ikke er rom for noen former for diskriminering eller krenkende ord og handlinger. Av respekt for både fellesskapet og det enkelt individ må dette gjenspeiles i det daglige arbeidet og i alle sammenhenger der skolen og lærebedriften er ansvarlige. Sett i lys av formålets overordnede nivå mener utvalget at formuleringen *alle former for diskriminering* er dekkende. Nærmere konkretiseringer er nedfelt andre steder i opplæringsloven.¹⁴

2.8.4 Samarbeid med hjemmet

Formålet 4. ledd:

Skolen skal samarbeide med heimen.

Menneskerettighetene sikrer foreldres frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse i samsvar med sin egen overbevisning.¹⁵ Funksjoner staten påtar seg i opplæringen, skal utøves med respekt for foreldres rett til å sikre slik opplæring i samsvar med deres egen religiøse og filosofiske overbevisning.

Utvalget har valgt å foreslå et eget ledd som omtaler samarbeidet med hjemmet. I gjeldende formål er samarbeidet knyttet direkte til en *kristen og moralsk oppseding*. Utvalget mener at foreldretetten sikrer foreldrene ansvaret for den religiøse oppdragelsen, og ser derfor ikke at det er nødvendig å understreke dette i formålet. I stedet vil utvalget understreke at samarbeidet gjelder hele virksomheten, det vil si alle momenter i formålets samfunnsperspektiv, individperspektiv og institusjonsperspektiv.

Utvalget legger til grunn at foreldrene har et hovedansvar for oppdragelsen av sine barn, mens skolen og lærebedriften har hovedansvar for opplæringen, det vil si faglig innhold, arbeidsmåter og organisering av opplæringen. Det pålegger institusjonen et ansvar for å samarbeide med foreldrene om opplæringen for å skape forståelse for det arbeidet som gjøres, og for å sikre nødvendig oppfølging.

Utvalget legger til grunn at det er i grunnskolen samarbeidet med hjemmet er viktigst, og at praksis bør differensieres i henhold til alderen på elevene. Etter utvalgets oppfatning er det naturlig at samarbeidet mellom skole og hjem er tettere jo yngre elevene er. Fram mot myndighetsalderen blir behovet gradvis mindre, og etter myndighetsalderen er det elevene selv som ivaretar det ansvar foreldrene tidligere hadde.

Formålets tre første ledd gjelder både for skole og lærebedrift, mens fjerde ledd i formålet bare gjelder skolen. Utvalget har valgt å ikke pålegge lærebedriftene å samarbeide med hjemmet. Det er ingen bedrifter som plikter å motta lærlinger. En lovfestet plikt til å samarbeide med hjemmet vil kunne oppleves som en ekstra oppgave for lærebedriftene, og i verste fall føre til at det blir vanskeligere å skaffe lærlingplasser. Utvalget vil påpeke at i gjeldende læreplanverk har læringsplakaten, som gjelder for både skolen og lærebedriften, et punkt om samarbeid med hjemmet. Punktet medfører en viss uklarhet fordi det nevner bare skolen og ikke lærebedriften.

I og med at samarbeidet med hjemmet omtales andre steder i opplæringsloven, har utvalget disku-

¹⁴ Opplæringsloven § 9a-3.

¹⁵ Se kap. 8 for en nærmere vurdering av foreldretetten og henvisning til konvensjonene.

tert hvorvidt det er naturlig at samarbeidet også omtales i formålsparagrafen. Tradisjonelt har samarbeidet med foreldre vært omtalt i formålsparagrafen, og utvalgets forslag er i tråd med en slik tradisjon. Utvalget mener det er tilstrekkelig med en knapp formulering, og legger til grunn at samarbeidet er utdypet i andre paragrafer i opplæringsloven og i menneskerettskonvensjonene.

2.9 Konsensusforslaget i henhold til Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30

Det er en forutsetning for utvalget at formålene for barnehage, skole og lærebedrift er utformet i tråd med menneskerettslige krav. Det har vært viktig for utvalget å sikre en god margin i forhold til menneskerettslige skranke til vern om individenes tanke- og trosfrihet. Det er ikke nok at formålene ikke bryter menneskerettighetene – formålene skal være forankret i menneskerettslige verdier og være retningsgivende for at menneskerettighetene etterleves i barnehagen og grunnopplæringen.

Utvalget er av den oppfatning at utvalgets konsensusforslag til formålsparagrafer klart ligger innenfor de krav som følger av Norges menneskerettslige forpliktelser. Foreldreretten sikrer foreldrene ansvaret for den religiøse oppdragelsen. Dette følger av menneskerettsloven og konvensjonenes krav om vern av foreldrenes rett til å sikre sine barns oppdragelse i samsvar med egen overbevisning. Formålenes formuleringer om verdigrunnlaget og samarbeidet med hjemmet er i henhold til dette.

Formålenes verdiformuleringer samsvarer etter utvalgets oppfatning med menneskerettsloven og konvensjonenes krav om tros- og livssynsfrihet. Verdigrunnlaget uttrykker grunnleggende verdier som flest mulig skal kunne slutte seg til uavhengig av religiøs eller livssynsmessig tilhørighet, samtidig som det anerkjennes at verdiene kan komme til uttrykk og begrunnes ulikt i forskjellige religioner og livssyn.

2.10 Økonomiske og administrative konsekvenser av utvalgets forslag

2.10.1 Administrative konsekvenser

Lov 2005-06.17 nr 64: Lov om barnehager (barnehageloven)

Som følge av utvalgets forslag til ny § 1 *Formål* må

- gjeldende § 1 *Formål* endres
- gjeldende § 2 *Barnehagens innhold* endres
- det vurderes om gjeldende § 3 *Barns rett til medvirkning* skal opprettholdes i sin nåværende form
- tredje og fjerde ledd i gjeldende § 1 *Formål* flyttes og innarbeides i andre paragrafer

Private barnehager som ønsker fritak fra verdigrunnlaget i ny § 1 *Formål*, bør pålegges å synliggjøre sitt verdigrunnlag ved søknad om offentlig tilskudd.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver 2006

Endringer i § 1 *Formål*, § 2 *Barnehagens innhold* og eventuelt § 3 *Barns rett til medvirkning* vil medføre behov for revisjon i omtalen av disse paragrafene i Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver 2006.

Lov 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringslova)

Som følge av utvalgets forslag til ny § 1-2 *Formålet for opplæringa* må

- gjeldende § 1-2 *Formålet for opplæringa* endres
- femte ledd i gjeldende § 1-2 *Formålet for opplæringa* om tilpasset opplæring flyttes og innarbeides i en annen paragraf

Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2006

Ny § 1-2 *Formålet for opplæringa* vil medføre behov for

- revisjon av *Læreplan for grunnopplæringen – Generell del*
- mindre endringer i *Prinsipper for opplæringen, Læringsplakaten*

2.10.2 Økonomiske konsekvenser

Utvalget forslag til endringer i barnehageloven og opplæringslova, og revisjon av rammeplanen og læreplanverket, vil kunne dekkes innenfor Kunnskapsdepartementets ordinære budsjettammer.